

ROM

¹ Ngau Pol, Iesus Kristus malipilipi kana ka ugere. Nanaranga ka ikilaia be 'apostel' upura, be izageaka be Nanaranga Pile Uia ne mangata mrangaki kana. ² Pile Uia ngae kanabe toira be Nanaranga moimoi be ipile masa tamoata be aine ne Pile Uia ngae mangata ngarangakadi. Be itaguraki be 'propet' ne aoa-dialo be irangakadi, be 'Buku' ne Ratadia-lo geretadi dipura. ³ Pile Uia ngae nge Nanaranga ne Natu rangaka. Makare kateka-o tamoata bokana ipura nge anuatanepoa ara biabia Debiti labunao ipura. ⁴ Be mate-lo be imarang nge ono kua uia ipura ngai moimoi be Nanaranga Natu, be Nanaranga kaiboang ne ono dieno. Maka ma bong makare kateka ngae-nao isoaki nge ilona-lo giriki tago-tina. Natu ngae nge Tanepoa neda Iesus Kristus. ⁵ Ngaialo ka Nanaranga ilo iuiataki-kama be malipi bibia ngaedi iang-kama be Pile Uia mangata kirangarangaki. Be nge labu ngaenao ka inepi-kama be tamoata be aine moarunga ungguma moarunga-lo gakiladi be Kristus lama daunani be Nanaranga pilenga datagatagadi kana. ⁶ Bokaibe kam Rom anua-lo kasoaki nge tamoata be aine ngaedi zaiza be Nanaranga ikila-kaming be Iesus Kristus tamoata be aine ne kapura.

⁷ Be nge kam Kristus tamoata be aine ne Rom anua-lo kasoaki ka ugere-kaming. Nanaranga irereretaki-kaming-tina, be ipile kam ambe tamoata be aine ne kapura.

Tamada Nanaranga be Tanepoa neda Iesus Kristus iboadu marou ne tadokidoki-ba be ilo-uia ne ngang-kaming.

Pol Rom Tamoata Be Aine Kanabe Iperu

⁸ Matamata bokai mra-kaming kana: Iesus Kristus ara-nao be kam kanabe Nanaranga negu uperui. Bakara, ege-ege kateka-o ambe lama unianga-ming rangaka ipurapura kam Iesus Kristus moimoi be lama kaunania-uia. ⁹ Nanaranga ikaua ngau moimoi ka upilepile. Nanaranga ngae ka ilogu ere-moarunga ane be urakerakeaki be umalipilipini. Malipi ne ilogu ere-moarunga ane be uememaki nge Pile Uia ne Natu rangaka nge mangata tamoata be aine moarungalo urangarangaki be ono ngaia-lo ulakulakuakidi. Be nge ngai ka mata-ita negu bokana ngau izamaizama ilogu ianang-kaming ¹⁰ rabo negu moarungalo. Izamaizama uraborabo nge kam kanabe bokai uraborabo: Nanaranga rerengana-lo kodeka masa ngasumoala be zala teke ngapurana be mpura be mte-kaming.

¹¹ Ilogu mtekaming-tina kana irere be Oli Spirit marou ne alu miang-kaming be ono Kristus tagaiana-lo kamakaiboang. ¹² Bokai masa taedumai be ngau lama uniangagu ngakakakaming be kam lama unianga-ming ngau daka-kaia. ¹³ Taritokagu, ata kana takaia nge bokainatuka ilo-ming dakauakaua: Bong kokokotina urerere makara mpura be mduma-kaming be ono lama unianga-ming Kristus-lo nge miakakaidi kana, Ungguma-la Takadia-lo umuzimuzi

bokana, ata kababe kana alu dipurapura be zalakagu dionono be tago upurapura.

¹⁴ Labu ono mara-ming malipi kana nge bokai: Malipi negu bibia ngaedi nge oti bokana be ono ungguma Grik be ungguma tago Grik, be tamoata kauakauadi be tamoata tago kauakauadi mdumadi kana. ¹⁵ Nge bokai ka ilogu imarang-tina be kam Rom anua-lo kasoaki nge Pile Uia mangata mrangaka-kaming kana.

¹⁶ Ngau Pile Uia ngae mangata rangaka tago umaia. Maka ma Nanaranga kaiboang ne ono tamoata be aine moarunga lama diuni be uketadi dapura kana nge Pile Uia ngaena-lo ka dieno. Matamata ungguma Iuda rangakadi ipura, be alauri nge Ungguma Takadi rangakadi ipura. ¹⁷ Maka ma Pile Uia ngaena-lo ka kaua ipura masa baituka be tamoata be aine moarunga Nanaranga mata-nao dado. Bakara, matamata be imai nge lama uninga-lanao ka iboadu Nanaranga mata-nao goado. Bokai be kaituka nge Nanaranga bokainatuka-la ka imuzimuzi. Toira be Nanaranga-la 'Buku' ne ipile bokana, "Tamoata naita lama unianga-nao be Nanaranga mata-nao iado masa moauriuri ngasoaki."*

Nanaranga Nama Ratinga

¹⁸ Kodeka mra-kaming kana bakara ka Nanaranga mata-nao ado ngapura be ono kamakaua. Nanaranga nama ratinga nge ambe lang anua-lo be mangata inangai, be tamoata maka Nanaranga tago dimuamuaki be mata ne tago ditagatagadi be tamoata muzingadi goalakadi

* 1:17: Aba 2:4

nge ambe odio ibala. Tamoata muzingadi goalakadi ngaedi ka mata goalakadi ane be pile moimoibe kalingo ono Nanaranga kauataka nge zalaka dionono. ¹⁹ Bokaibe nge iuia-tina Nanaranga ambe nama ratinga odio ngabalaki kana. Maka ma Nanaranga ambe nena-la be mangata itikingdi ngai Nanaranga bakarairai kata. Be baituka be kauataka ngapura kana nge nena-la be mangata arodi inangaiaria. ²⁰ Bakara, bong Nanaranga kateka be kana moarunga iemaki be imai nge muzinga irakingadi tago itaita nge mangata-tina teadi dipurapura, be kana moarunga iemaki-lo nge iboadu kaua ngapura Nanaranga moimoi be isoaki. Be nge ono kua ipura ngai kaiboang ne nem-kueno dienen, be ngai moimoi be Nanaranga kalingona-tina. Bokaibe tago teke iboadu bokai ngapile, “Ngau Nanaranga tago ukauataki!”

²¹ Moimoi tamoata dikauataki ngai Nanaranga, ata tago muaka nena-tina dianiani ki diperuperui. Tago-la. Ilodi sikitadi moarunga nge ambe dingao-ramo, be panganadi ubadia-ba dipura be oabubu-ba didokitobatobai. ²² Nedia-la dirangakidi di kauakauadi, ata ambe dingao! ²³ Bokaibe Nanaranga tago matemate nge tago dirakerakeaki. Tago be tago-soasoa! Kai-mapala teadi tamoata maka dimatemate bokana, mang bokana, ngado bokana, be oakei be moata bokana nge didokidoki be dirakerakeaki. ²⁴ Bokaibe Nanaranga ilikitakidia-ba be muzi goalakadi ono rerengadi dimamambuaki nge ditagatagadi. Bokai dimuzimuzi be ono muzi goalakadi maia odio dieno nge nedia-la odio diememaki. ²⁵ Be

tago Nanaranga muzinga kalingodi nge lama diuniuniani. Tago. Boli pile lama diunungdi. Be kana maka tamoata-ramo diemaki nge dirakerakeaki be dimalipilipidi. Tago Nanaranga maka kana moarunga ngaedi iemaki nge dirakerakeaki. Tago-la! Maka ma ngai ka rakeaka nemkueno ieneno nge ania ipurapura! Moimoi.

²⁶ Tamoata be aine bokai dimuzimuzi bokana Nanaranga ilikitakidia-ba be rerengadi ono maia dieno nge dimamambuaki. Bokai be aine nedi ambe tago Nanaranga rerengana-lo bokana moane nedi zaiza dieneno-budu. Tago. Aine ambe nedia-la diapiapi. ²⁷ Bokainatuka-la, moane ambe aine zaiza eno-budu mata dirokaki be ambe direrere-tina moane-ruangadi zaiza dapiapi. Bokai be moane ambe mata goalakadi moane-ruangadi zaiza diememaki-budu. Mata goalakadi ngaedi diememaki bokana Nanaranga masa ngatagadiadi be sururu nedi ngandi.

²⁸ Be kana takaia nge bokai: ambe Nanaranga kauataka disege. Moimoi Nanaranga nena-la be mangata matadi-o inangai ngai bakarairai kata be ono dikaua, ata kauataka disege. Bokai be ilikitakidi be panganadi goalakingadi nge ditagatagadi. Be kana maka tago iboadu daememaki kana nge ka diememaki. ²⁹ Ilo dia-lo nge muzi goalakadi be mata goalakadia-tina dikauri. Direrere kana moarunga nge nedia-doi, be direrere tamoata takadi sururu daniandi. Nedia-la dienama-rarataki be diemangazingazi, tamoata takadi diumoatemoatedi, nedia-la maradi dieunung, tamoata takadi dibobolesidi be muzi goalakadi nge dimoangmoang

be diememaki. Nedia-la diesumoaguruguru-taki, ³⁰ tamoata takadi pile goalakadi oti diboliboliakidi, Nanaranga disegesegeaki, tamoata takadi diememakidi be namadi dirara, nedia-la diraketukatukadi, be nedia-la aradi dirakerakeaki. Mata goalakadi kokoko-tina ilodi dianiandi be dipupuraki. Tamadi be tinadi pilengadi tago dilongolongo, ³¹ dingao-ramo be kana uia tago dikauakauataki, pile nedi moimoibe diememaki nge tago diememaki be dikalingolingo, be dara nedi tago ilodi dibukubukutakidi, be tamoata takadi tago ilodi ditagatagadi. ³² Moimoi di dikaua tamoata muzi goalakadi bokainaina diememaki nge bubuna nedi mate. Ata di ditagutaguraki be kana ngaedi diememakila. Tago dia-la ka diememaki. Tamoata takadi muzi bokainaina diememaki nge muridi dituitui be.

2

Nanaranga Giriki Lilitinga Nge Diado-tina

¹ Nge bokai ka bokai mra-kaming kana: Kam maka tamoata be aine takadi muzingadi goalakadi kana kararangakidi nge neming zalaka-ming ono kamaoiaki-kaming kana nge tago teke ieno. Bakara, bong tamoata takadi karangakidi di muzingadi goalakadi be Nanaranga iboadu sururu ngandi nge ambe neming-la ka kasumoalataki-kaming Nanaranga iboadu kam sururu bibia ngang-kaming. Maka ma kam neming-la be muzi goalakadi bokainaina kaememaki! ² Nge kodeka takaua pile upile ngaedi ono Nanaranga tamoata

muzingadi goalakadi sururu ianiandi nge moimoi be kalingodi. Maka ma Nanaranga tamoata muzingadi itagatagadi noko sururu ianiandi. Tago ramoramo-ba ka sururu ianiandi. ³ Bokaibe kam tamoata-ramo kaoa ka tamoata takadi moatubu odio kanangananga-lako, ata muzi goalakadi ngaedi kaememaki-la, iloming dipile Nanaranga masa tago moatubu omingo nganangalako ki? ⁴ Ki ngena masa Nanaranga iuiauiatina-kaming, be tago oaikiki-la be nama irarataki-kaming be tago oaikiki-la be muzinga-ming goalakingadi ikatukatule-kaming ka kababe ngaia-soa kasorisorianani be kazagezageaki ki? Ambe masa ilo-ming dikokoko ua? Kam kakaua-tina ngai iuiauiatina-kaming be irarapung-kaming be ilo-ming kamabuiiri be kamatalari kana.

⁵ Ata nge ambe pangana-ming dipatungaki be ilo-ming dikaiboang be buiradi kasege. Bokaibe ambe neming-la be Nanaranga nama ratinga omingo kakakabunalako, be suri Nanaranga nama ratinga tago omingo ngalako bokana kamuzimuzi. Moimoi ka ura-kaming! Nanaranga nama ratinga omingo ngalako-la be kana! Be bong ngaranao masa Nanaranga giriki adoringa adoadodia-tina nge mangata dapura be kamaita. ⁶ Be bong ngaranao ka Nanaranga ngataguraki be tamoata be aine muzingadia-la ngatagadi be zazanga nedi ngandi kana. ⁷ Ata tamoata alu panganadi dizezeleki-tina be muzi uia diememaki be ono Nanaranga aradi atabala ngananga kana, muaka bibia dadoki kana be dipipi, be tago matemate-lo dalako kana be dip-

ipi. Bokai be Nanaranga masa ngataguraki be nem-kusoaki soaki ipurapura nge ngandi. ⁸ Ata tamoata nedia-la ilodi dianiandi, pile moimoi be kalingodi disegesegeaki, be mata goalakadia-la tagadi direrere masa Nanaranga nama ratinga be ebulonga dadoki. ⁹ Tamoata be aine moarunga mata goalakadi ditagatagadi masa moatubu be sururu bibia-tina dadoki. Ungguma Iuda masa moatubu be sururu bibia ngaedi dadoki-mua, be alauri masa Ungguma Takadi dadoki. ¹⁰ Ata tamoata mata uia ditagatagadi masa Nanaranga ngataguraki be aradi atabala-tina ngananga, be muaka be ilo-uia ngandi. Matamata masa ungguma Iuda ngandi, alauri masa Ungguma Takadi ngandi. ¹¹ Maka ma Nanaranga nge tamoata moarunga suridi tekedia-doi bokana ibabasakidi.

¹² Bokainatuka mtonanga be ono kamakaua: Moimoi Ungguma Takadi Moses Mata ne tago dienodi, ata bong muzigoala diemaki nge araleuadi dapura-la be kana. Tagona-la be baraunakadi dapura kana! Ata tamoata maka Moses Mata ne ilodia-lo disoaki be muzigoala diemaki masa Moses Mata ne ka dataguraki be moatubu odio danangalako, be dara-leuadi kana. ¹³ Maka ma bokai kamakaua: tamoata tago teke iboadu Moses Mata ne ngalongolongo-ba ngena Nanaranga mata-nao ngado. Tagola. Tamoata Moses Mata ne ilongolongo be itagatagadi ka iboadu Nanaranga mata-nao ngado. ¹⁴ Moimoi Ungguma Takadi Moses Mata ne tago dienodi, ata bong nangatadi-o Moses Mata ne dipile bokana dimuzi nge ambe nedia-la ka mangata dinangadi di mata uia dikauataki. Bokai be nge

ono takaua di nge mata goalakadi be mata uia dikauataki, kana-ra Moses Mata ne tago dienodi. ¹⁵ Tamoata bokainaina-lo nge muzingadiabalo iboadu gokaua Moses Mata ne dia-lo dieno. Be nedilodi sikitadi nge mata-ita nedilodi bokana muridi dituidi be diraradi nge mata uia ki mata goalakadi. Be nediala ilodia-lo nge nediala bokai diraradi, “Kana ngae uemaki nge tago iuia,” ki “Kana ngae uemaki nge iuia.” ¹⁶ Kana ngaedi masa mangata dapura bong Nanaranga tamoata moarunga labudi zumzumkaki Kristus ara-nao be mangata ngananga kana be, ngau-la Pile Uia urangarangaki ipile bokana.

Iuda Be Moses Mata ne

¹⁷ Nge bokai ka kam teke-teke bokai mtegi-kaming kana. Kaiko masa baituka? Kaiko nem-la bokai kurangakiko kaiko Iuda kata; Moses Mata nenaokuduasare be tamoata takadi matadio kurangarangakiko kaiko-la ka Nanaranga tamoata ne; ¹⁸ Nanaranga rerenga kukauataki, be kana uia goememaki kana nge kukauataki, bakara Moses Mata ne bokai diraiko; ¹⁹ nem-la kukauatakiko kaiko mata-leua singara nedilodi, be kukaua tamoata malama tagongana-lo disoaki nge kaiko malama nedilodi; ²⁰ tamoata ngaongaodi zala-lo kulakulakuakidi, be natu-muku kusikengkengdi, bakara nem-la kukaua Moses Mata ne kutagadi masa Nanaranga gokauatakia-tina be iboadu Nanaranga rangaka moimoi be kalingodi nge tamoata takadi goradi! ²¹ Nge moimoina-ma! Ata mtegi-kano kana! Kaiko tamoata takadi kusulesuledi, ak nem-la kusuleniko ki tago? Man-

gata bokai kusingarangara, “Moaki kuianako,” ak kaiko kuianakonako ki tago? ²² Bokai mang-mang kunung, “Roti moaki kugamani be aine ki moane takaia kamru kaeno-buduru,” ak kaiko roti kugagamang ki tago? Moarupu rakeakadi nge kusegesege-tina, ak moarupu keda nedialo kuianakonako ki tago? ²³ Nem-la ka kurangakiko Moses Mata ne kaiko-lo dieno, ak Moses Mata ne kukotokoto be ono Nanaranga kuakamaiai ki tago? ²⁴ Nanaranga-la ‘Buku’ nena-lo dieno bokana, “Kaiko-ba muzingam ngaedia-lo be Ungguma Takadi ambe Nanaranga ara ono disamanaga.”*

²⁵ Kodeka kana enumua urangarangaki kaba mrangaki kana. Moses Mata ne katagatagadiauia masa kamakaua-tina uia kusi korototo mata nge kalingo otiti. Ata Moses Mata ne ege teke kagamani nge ambe neming-la ka kaemakikaming kam ambe tago kusi-ming korotototo kaa. ²⁶ Bokai kamakaua: tamoata kusi tago korotototo kata Moses Mata ne itagatagadi nge ambe kauataka ipura ngai moimoi tamoata kusi korotototo kata. Kana-ra kusi tago korototoka ipura, ata Moses Mata ne itagatagadia-tina uia! ²⁷ Bokai-be tamoata maka kusi tago korotototo masa ngataguraki be tamoata kusi korotototo giriki ono nganangalako. Maka ma moimoi tamoata kusi korotototo nge Moses Mata ne dienoni ka kusi korototoka ipura, ata Moses Mata ne tago itagatagadia-uia. ²⁸ Nge bokai ka tamoata maka kusina-ba korototoka ipura nge tago Iuda-

* **2:24:** Ais 52:5; Ise 36:22

tina kata. Bokainatuka-la, kusi-korototo mata nge tago kilala eluku-onaona kata, ki kusi-onaona-ba kata. ²⁹ Tago-tina. Bokaibe tamoata naita ne ilona-lo be ikautaki ngai Iuda kata, nge ngai moimoi be Iuda-tina tamoata. Be bokainatuka-la, kusi-korototo mata kalingo nge tamoata maka ilona-lo be Nanaranga Oli Spirit ne kusi iko-rototokani, tago Moses Mata ne maka tamoata ka digere nge itagadi ka kusi korototoka ipura. Bokaibe tamoata bokainaina rakeaka nedi nge Nanaranga-lo ka dipura. Tago tamoata-lo ka dipura.

3

Nanaranga Kana Irarangaki Nge Moimoi Be Iememaki

¹ Bokai nge kaiko Iuda kata nge baituka be Ungguma Takadi kuasadi? Ki kusim korototoka ipura ngena masa zazanga gegere bakarairai godoki? ² Moimoina-tina, kaiko Iuda kata nge kana moarunga Nanaranga-lo godoki-la be kana! Maka ma kana kanabiabia nge bokai: Nanaranga pile ne moarunga nge Iuda ka iandi be tamoata be aine moarunga dandi kana. ³ Ak, nge masa baituka? Maka ma Iuda alu Nanaranga pilenga tago ditagatagadi! Nge bokai masa Nanaranga ngataguraki be ngasegeakidi ki tago? ⁴ Tago be tago-soaso! Nanaranga kana moarunga irarangaki nge iememaki be dikalingolingo. Tamoata ka bolingadi ratadi, ngai tago iboliboli. Debiti-la Nanaranga irangaki Nanaranga 'Buku' nena-lo bokana,

“Bong moarunga kupilepile nge pilengam moarunga moimoi be kalingodi. Be bong pile omo nangadialako dipurapura nge kuasauasa-la kaiko muzingam adoadodi.” (Sam 51:4)

⁵ Ata bokai kamakaua: bong muzi goalakadi taememaki nge Nanaranga muzigoala neda ngaedi irorokakile-kita. Bokai imuzimuzi be ono Nanaranga muzinga adongadi mangata inanga be taita ngai muzinga uia. Ak, bong nama ratinga odao ngabala masa tapile nge tago muzi iauiua ka iemaki ki? (Pile ngaedi nge kita tamoata ono taegoregore bokana ka upilepile.) ⁶ Tago be tago-soaso! Maka ma Nanaranga giriki lilitinga tago diado nge masa baituka be kateka ngae giriki ne ngaliliti?

⁷ Ki Iuda teke gotaguraki be bokai goegore, “Ngau bolingagu ka ditaguraki be Nanaranga mata ne adoadodi iemaki be kababe diuia-tina, be ono Nanaranga ara atabala nangaia nge iakalabati, ak nge bakara ka ngau ambe muzigoala ememaki-la bokana be ara-leuaiagu ipurapura?”

⁸ Bokai nge bakara ka tago bokai tapile, “Mata goalakadi taememaki-la masa mata uia dapura?” Be moimoina-tina tamoata be aine alu ambe pile-tina ngaedi ka didoki be oguo dinangalako be dipile ngau pile bokainaina upilepile. Ata nge diboli-ba! Bokai be Nanaranga masa pilengadia-la ngatagadiadi be sururu bibia ngandi kana.

Tamoata Tago Teke Nanaranga Mata-nao Iado

⁹ Bokai nge masa baituka tapile? Kita Iuda masa uia, be Ungguma Takadi tauasadi? Tago

be tago-soasoa! Ambe tapile-doi: Kita moarunga Iuda be Ungguma Takadi nge surida tekedia-doi, muzigoala-doi eruma ka tasoaki. ¹⁰ Nanaranga-la 'Buku' nena-lo dieno bokana,

“Tamoata tagona-tina teke iado. Tago be tago-tina!

¹¹ Tamoata tagona-tina teke ilo izamani, ki tagona-tina teke Nanaranga ilelelei.

¹² Tamoata moarunga ambe Nanaranga dimuri-nai. Moarunga ambe digoala. Tago teke kana uia iememaki. Tago be tago-soasoa! (Sam 14:1-3; 53:1-3)

¹³ Aoa-di nge poda sasanganga dieno be tamoata ditonotonomdi bokana. Meme-dialo nge boli goalakadia-tina dipusikasika. (Sam 5:9) Be uasi-dialo nge pile ono tamoata matenga, moata-la zerengadi bokana dipusikasika. (Sam 140:3)

¹⁴ Aoa-dialo nge ngesuaki goalakadia-tina dipusikasika, be direrere kana goalakadia-tina tamoata takadi dapurapuradi. (Sam 10:7)

¹⁵ Oaikikilana-tina ditagutaguraki be tamoata takadi diumoatemoatedi.

¹⁶ Ege-ege dilakolako nge tamoata takadi kana nedidigagamang be soakingadi digoalagoalangaki.

¹⁷ Soaki-ua mata tago dikauataki. (Sam 59:7-8)

¹⁸ Be Nanaranga matakura nge dibebe-tina.” (Sam 36:1)

¹⁹ Kodeka ono takaua pile moarunga Moses Mata nena-lo dieno nge tamoata be aine

moarunga Moses Mata ne eruma disoaki nedi. Bokai masa bong tamoata be aine moarunga Nanaranga giriki nedi ngaliliti kana nge zala nedi tago teke ieno be ono masa nedia-la muridi datui. ²⁰ Bokai be nge kodeka kakaua tamoata tago teke iboadu Moses Mata ne ngatagatagadi be Nanaranga mata-nao ngado. Tago-tina. Maka ma Moses Mata nena-lo ka tamoata moarunga muzigoala dikilalangi be dikauataki.

Lama Uninga-lo Ka Nanaranga Mata-nao Tado

²¹ Ata kaituka ambe Nanaranga baituka be tamoata iememakidi be mata-nao diadoado nge mangata inangai. Be kana ngae nge tago mata uia-lo ka dieno. Tago-la. Moimoi Moses Mata ne be 'Propet' gerengadi nge Nanaranga mata-nao ado muzi mangata dinangai be tate. ²² Ata Nanaranga bokainatuka be tamoata moarunga iememakidi be mata-nao diadoado: Tamoata naita Iesus Kristus lama iunani nge Nanaranga mata-nao iado. Maka ma bong Nanaranga ipile tamoata ngae mata-nao iado nge tago tamoata izarakidi be ipile ngai Iuda kata ki ngai Ungguma Takaia kata. Tago. Moarunga suridi tekedia-doi. ²³ Bakara, tamoata moarunga nge muzigoala diemaki be tago iboadu Nanaranga kaiboang be malama ne daita. ²⁴ Ata Nanaranga ambe Kristus Iesus ara-nao, be marou ne tadokidokiba ane be tamoata be aine moarunga iememakidi mata-nao diado. Maka ma Kristus Iesus ka tamoata be aine moarunga muzigoala uaura nena-lo disoaki be irubetakidi. ²⁵ Nanaranga bokai imuzi: itaguraki be Kristus tabataba bokana

itabangaki, be Kristus daraka ane ka tamoata moarunga izazadi be imuleakidi. Bokai be tamoata naita Kristus lama iunani ka iboadu Kristus daraka oti be muzigoala ne rokakadia-le dapura. Nanaranga bokai imuzi nge ono mata ne adongadi teadi dapura kana ka bokai imuzi. Toira nge Nanaranga tamoata be aine malielieba ka ibabasakidi, be muzigoala diememaki nge ilo tago ibukubukutaki-tina. ²⁶ Ata kaituka bong ngaedia-lo nge tamoata be aine muzigoala nedi itaita-tina uia. Nge ono mata ne adoadodi tamoata be aine moarunga ngaitikingdi kana ka bokai imuzimuzi. Bokai imuzi be Nanaranga nena-la itiking-kita ngai adoadona-tina, be tamoata naita Iesus lama iunani masa tamoata adoado kana ngarangaki.

²⁷ Bokai nge masa rakana tarangaki be ono neda-la taraketuka-kita? Tago-tina! Labu nangatanao ka masa neda-la taraketuka-kita? Moses Mata ne tatagatagadi ka masa neda-la taraketuka-kita ki? Tago-tina! Ata nge ambe Kristus lama taunani bokana iboadu neda-la taraketuka-kita! ²⁸ Maka ma kita ambe tapile-doi: Tamoata naita Nanaranga mata-nao ngado kana nge Kristus lama ngaunani. Tago Moses Mata ne ngatagatagadi ka Nanaranga mata-nao ngado. ²⁹ Ki masa bokai tategi: Nanaranga ngae nge Iuda-la ka Nanaranga nedi ki? Ngai tago Ungguma Takadi Nanaranga nedi kata ki? E! Ngai Ungguma Takadi Nanaranga nedi be! ³⁰ Maka ma Nanaranga nge tekena-la. Bokai be ngai ka Iuda tamoata kusi korotototo be Ungguma Takadi tamoata kusi tago korotototo nge lama uninga tekena-doi ane ka

ngaemaki-diaru be mata-nao dadoru kana. ³¹ Ak, bokai nge kita ambe Kristus lama taunani masa tapile Moses Mata ne nge kana-ba ki? Tago-la! Iesus lama taunani nge kodeka Moses Mata ne tatagadia-tina uia be taemaki be dikalingo!

4

Abaram Ono Tonanga Ipura

¹ Kana ngaie tarangarangaki ane be masa tubuda toiraira Abaram baituka tarangaki?

² Abaram ne malipinga-nao ka iado nge labu ne ieno be ono iboadu-tina nena-la ngaraketukai. Ata nge tago iboadu Nanaranga mata-nao nena-la ngaraketukai. ³ Maka ma Nanaranga ‘Buku’ ne bokai ipile,

“Abaram Nanaranga lama iunani. Bokai be lama unianga ngaedio ka Nanaranga itaguraki be oti ne irokaki-le be idoki be ipile mata-nao iado.” (Zen 15:6)

⁴ Kita takaua, tamoata imalipilipi nge zazanga ne idokidoki. Ata zazanga ne ngaedi nge tago lumaluma kaoa be idokidoki-ba. Tago-la. Zazanga ne ngaedi nge malipinga katungadi, be ne. ⁵ Ata ege takaianao nge bokai: tamoata teke tago malipinga-nao iduasare, ata itaguraki be Nanaranga maka tamoata muzingadi goalakadi iadoadoraki lama iunani nge ambe Nanaranga oti ne irokaki-le be ipile tamoata ngaie mata-nao iado. ⁶ Tamoata bokainaina, malipinga-nao tago iduasare, ata lama iuni nge suri-uia ne Debiti bokai irangaki,

7 “Tamoata maka Nanaranga giriki nedi irokakiledi, be muzigoala nedi ikubati nge suridi dauia!

8 Tamoata maka muzigoala ne Nanaranga tago damoa-nao inanga nge suri dauia!” (Sam 32:1-2)

9 Bokai nge suri-uia ngaedi Debiti irangaki nge tamoata kusidi korotototo-la nedi ki? Tago. Tamoata kusidi tago korotototo nedi be. Abaram kababe iloda dani. Ambe tapile-doi Nanaranga ‘Buku’ ne bokai irangaki, “Abaram nge Nanaranga lama iunani. Bokai be lama unianga ngaedio ka Nanaranga itaguraki be oti ne irokakile be idoki be ipile mata-nao iado.” ¹⁰ Ilo-ming bokai kamalelenaki: Abaram baituka isoaki ka Nanaranga ipile ngai tamoata adoado? Kusi ambe korototoka ipura-doi, ki matamata isi kusi tago korototoka ipura be? Isi kusi tago korototoka ipura be! ¹¹ Maka ma kusi-korototo kilala ne nge alauri ka ipura. Kilala ngae ka kilala kusi-onaona bokai iaka-kai: Abaram nge isi kusi tago korototoka ipura be lama iuni. Bokai be Nanaranga itaguraki be oti ne irokakile be ipile ngai mata-nao iado. Nge bokai ka Abaram nge tamoata moarunga Nanaranga lama diunani nge tamadi. Moimoi tamoata ngaedi nge kusidi tago korotototo, ata lama diuni bokana Nanaranga ambe idokidi be irangakidi di mata-nao diado. ¹² Be Abaram nge tamoata kusidi korotototo tamadi be. Nge tago kusidi korototokadi dipura ka Abaram natu dipura. Tago. Soakingadi nge Abaram-la isi tago kusi korototoka ipura be lama iuni be isukoaki bokana disukoaki ka natu dipura.

Nanaranga Baituka Tamoata Iememakidi Be Mata-nao Diadoado

¹³ Bokaiibe Abaram tubu ne zaiza nge tago Moses Mata ne ditagatagadi ka Nanaranga itaguraki be moimoi be iradi masa kateka ere-moarunga ngandi be danemi. Tago. Ngena lama uniangadia-lo be Nanaranga mata-nao diado ka kateka ere-moarunga iandi be dinemi. ¹⁴ Moses Mata ne tatagatagadi ka kana moarunga Nanaranga nganiang-kita be tanem-nemdi bokana nge ambe lama uninga nge kalingo tagotago, be pile moimoibe Nanaranga Abaram irai nge kana-ba. ¹⁵ Maka ma Moses Mata ne ka Nanaranga nama ratinga ipurapuraki. Ata mata odio babari dieno tago daeno bokana nge ambe tago iboadu giriki emakadi dapurapura.

¹⁶ Bokaiibe tamoata naita kana ngaedi Nanaranga moimoibe irangaki ngadoki kana nge Kristus lama ngaunani noko kana ngaedi ngadoki. Kana ngaedi Nanaranga moimoibe irangaki-mua nge lumaluma tago zazaza kaa, be Abaram tubu ne alalauri moarunga masa moimoi dadoki. Abaram tubu ne ngaedi nge tago tamoata-la Moses Mata ne ditagatagadia-la. Tago. Tamoata moarunga Abaram-la bokana lama diuni masa kana ngaedi Nanaranga moimoibe irangaki nge dadoki be. Maka ma Abaram ka tamoata be aine moarunga Nanaranga mata-nao diado nge tamadi. ¹⁷ Nanaranga-la 'Buku' ne ipile bokana, "Ngau ambe uemakiko be kaiko ambe ungguma kokoko-tina tamadi." * Pile moimoibe rangakadia-ba mua dipura ngaedi nge kalingodi

* 4:17: Zen 17:4

otioti. Maka ma pile ngaedi nge Nanaranga-lo ka dipura.

¹⁸ Abaram tago isi ikaua Nanaranga masa baituka be kana moimoibe irangaki nge ngaemaki be dakalingo, ata lama iunia-ba mua. Kana tago teke ite be ono iduasare be irapurapu, ata lama-ba iuni. Bokai be “ungguma kokoko-tina tamadi ipura.” Raiana-la ipura bokana, “Tubu nem masa kokotangadi bokainaina.” *

¹⁹ Barasi ne nge ambe saringatuka ‘100,’ be ne tamoata nge ambe imate bokana. Be roa Sera nge ambe iaine-bia be tago iboadu natu ngadoki. Moimoi Abaram kana ngaedi ilo iandi, ata lama unianga tago ibalaki. Tago. Lama iunia-la be ieno. ²⁰ Tago sesu oasa-bagaia bokana imuzi be lama unianga ngaedi nge muku irokaki. Be Nanaranga pilenga moimoibe iraiaba-mua nge tago ilo iruataki. Lama unianga ngaedi nge diemaki be ikaiboang-tina be ono itaguraki be Nanaranga ara atabala-tina inangai. ²¹ Ngai ikaua-tina Nanaranga masa kana moimoibe irangakiaba-mua nge ngaemaki be dakalingo. ²² Nge bokai ka lama unianga-nao ka “Nanaranga itaguraki be oti ne irokaki-le be ipile mata-nao iado” kana rangaka ipura. ²³ Pile ngaedi “Nanaranga mata-nao iado” nge tago ngaia-la kana ka geretadi dipura. Tago. ²⁴ Pile ngaedi nge kita kana ka geretadi dipura be. Maka ma nge ono Nanaranga ngataguraki be oti neda ngarokakileda be ngapile mata-nao tado kana ka geretadi dipura. Bakara, kita lama tauni Nanaranga ngae ka Tanepoa neda Iesus

* 4:18: Zen 15:5

mate-lo be imarangaki. ²⁵ Muzigoala neda lilidilo ka Kristus Iesus neneia ipura be imate, be ono Nanaranga mata-nao tado kana ka mate-lo be marangaka ipura.

5

Ilo-uia Be Suri-uia

¹ Kita ambe lama uniangada-lo ka Nanaranga mata-nao tado. Bokaibe Tanepoa Iesus Kristus ara-nao be ambe Nanaranga zaiza ilo-uia ieno-kita. ² Iesus Kristus-lo ka kita taboadu Nanaranga marou ne tadokidoki-ba ilodia-lo tasili, be kaituka nge marou ngaedi ilodia-lo ka tasoaki. Bokaibe surida dauia, maka ma kita ambe Nanaranga kaiboang ne malamakadi otioti tadoki kana be tarapurapu! ³ Tago kana-la ngae ka surida diuiataki. Sururu kaituka tadokidoki nge tasuri-uiataki be. Sururu kaituka tadokidoki nge ono diememaki-kita be moatubu tabazibazi be ono takaikai be talakolako-la. ⁴ Moatubu tabazibazi be ono takaikai be talakolako-la nge ono diememaki-kita be Nanaranga irarangaki-kita kita ambe tamalai. Be malaingada ngaedi ka diememaki-kita be ono iloda moarunga Nanaranga-lo tanangalako be tarapurapu. ⁵ Bokaibe iloda Nanaranga-lo tanangalako be tarapurapu ngaedi nge tago iboadu daemaki-kita be iloda dagoala. Tago-tina. Bakara, Nanaranga ambe Oli Spirit ne ane be reretaka mata ne iloda-lo isuburakalako. Be nge Nanaranga Oli Spirit ne ngae ka kita iang-kita.

⁶ Kaba bokai kamaita be kamakaua: Kita isi kaiboang neda tago be Kristus ipura be tamoata muzingadi goalakadi kanabe imate. Kana ngaedi nge bong-tina nedi Nanaranga inanga-o be dipura. ⁷ Bokai kamakaua: Bong teke-tina-teke ka tamoata adoado teke masa tamoata takaia kanabe ngamate. Ata tago takaua, tamoata teke baraoa tamoata iauia teke kanabe ngamate! ⁸ Ata ono Nanaranga mangata itiking-kita ngai irereretaki-kita-tina nge bokai imuzi: kita isi muzingada goalakadia-lo tasoaki be Kristus kita kanabe daraka isuburaki be imate. ⁹ Kristus ambe daraka oti be iemaki-kita be tado. Bokai be alauri masa moangina-la be ngauketi-kita be Nanaranga nama ratinga tago iboadu odao ngalako. ¹⁰ Kita nge Nanaranga erekei ne, ata Natu matenga-nao be iemaki-kita be Nanaranga zaiza taeruangami. Bokai be kita ambe Nanaranga ruanga bokana alauri masa Kristus moangina-la be ngauketi-kita kana! Nge Kristus mate-lo be imarang be moauriuri isoaki ka moauriuri soakinga ngaedi dauketi-kita kana! ¹¹ Ata nge tago kana-la ngae. Kita Tanepoa neda Iesus Kristus ara-nao be Nanaranga surida dauiatiki. Maka ma Iesus Kristus ka iemaki-kita be Nanaranga zaiza uia takani.

Adam Be Kristus

¹² Bokai be bokai kamakaua: Tamoata tekenalo ka muzigoala kateka ngaena ipura, be muzigoala ne ngae ka mate ipuraki. Be nge bokainatuka be ono muzigoala tamoata be aine moarunga-lo ilako, bakara tamoata be aine moarunga muzigoala diemaki. ¹³ Moses Mata

ne isi tago aniada dipura be muzigoala kateka-o ieno. Ata mata babari odio dieno kana nge muzigoala tago uarea ipura be tamoata muzigoala ememaki-o lakuaka ipura. ¹⁴ Ata Adam bong nena-lo be imai Moses bong nena-lo nge mate ieno-la be tamoata moarunga ibalakidi. Adam imate, bakara Nanaranga pilenga tago itagadi be muzigoala iemaki. Tago Adam-la ka imate. Tamoata maka tago Adam bokana muzigoala diemaki nge dimate be.

Adam nge Tamoata alauri ngapura kana nge anunuka. ¹⁵ Ata tamoata ruoti ngae-diaru nge tago suri-diaru tekedi. Tago-la. Bokai mpile be kamakaua: Adam muzigoala ne be Nanaranga lumaluma ne inegegege-ba nge tago suridi tekedi. Maka ma tamoata kokoko-tina Adam muzigoala ne lilidi-o be dimate. Ata Nanaranga marou ne tadokidoki-ba nge kaba dilaba-tina. Maka ma tamoata tekena-la Iesus Kristus ara-nao be Nanaranga lumaluma ne inegegege-ba nge ere-moarunga be tamoata kokoko-tina odio isuburakalako. ¹⁶ Nge bokai ka Adam muzigoala ne be Nanaranga lumaluma ne inegegegea-ba nge tago suri-diaru tekedi. Adam muzigoala ne moatubukadi ka tamoata be aine kokoko-tina dibazidi be ono Nanaranga bokai ipile, “Daleua!” Ata Nanaranga lumaluma ne inegegege-ba nge kaba diado-tina. Maka ma alauri nge tamoata be aine muzigoala diemaki-la be ieno bokana Nanaranga bokai ipile, “Giriki nedi tago!” ¹⁷ Bokai-be, moimoi tamoata teke muzigoala nena-lo ka mate itaguraki be tamoata moarunga ibalakidi be itanepoadi. Ata ta-

moata teke ka malipi kana-tina-bibia iemaki nge malipinga kaba dilaba-tina! Tamoata ngae nge Iesus Kristus! Kristus malipinga bibia ngaedia-lo ka Nanaranga itaguraki be tamoata be aine moarunga marou ne tadokidoki-ba nge bibia-tina iandi. Be tamoata maka Nanaranga lumaluma ne inegenege-ba ono tamoata Nanaranga mata-nao diado didoki masa alauri Kristus zaiza datanepoa be moauriuri-la dasukoaki.

¹⁸ Bokai be pile negu ono mtekenanadi kana nge bokai: Muzigoala teke ka tamoata moarunga iara-leuadi, be bokainatuka-la, muzi iauia teke ka tamoata moarunga iemakidi be Nanaranga mata-nao diado be ono moauriuri disukoaki.

¹⁹ Bakara, tamoata teke ka pile tago ilongo be ono tamoata kokoko-tina muzigoala ememaki dipura, be bokainatuka-la, tamoata teke ka pile ilongo be ono kokoko-tina Nanaranga mata-nao diado.

²⁰ Bokai kamakaua: Moses Mata ne nangadi dipura be ono muzigoala ilaba-la be ieno. Ata bong muzigoala ilaba-la be ieno kana nge Nanaranga marou ne tadokidoki-ba kodeka ilabalaba-tina.

²¹ Bokai be, toira muzigoala tamoata moarunga itanepoadi be dimatamate. Ata kaituka ambe Nanaranga marou ne tadokidoki-ba nge tamoata moarunga itanepoadi be iememakidi be iboadu Nanaranga mata-nao dado. Nanaranga marou ne tadokidoki-ba ngaedi ka Iesus Kristus ara-nao be dibagabaga-kita be nem-kusoaki soaki ipurapura-lo talakolako.

6

Kristus Zaiza Tamate-budu

¹ Bokai nge masa baituka tapile? Muzigoala taememaki-la be ono Nanaranga marou ne tadokidoki-ba nge dalaba-la be daeno ki? ² Tago be tago-soaso! Kita muzigoala taemaki be ambe tamate. Tamate be ono muzingada goalakadi toirairadi nge tarokaki. Bokaiibe, nge masa baituka be kaba muzigoala-lanalo tasukoaki? ³ Kakaua ki tago? Kita moarunga Kristus Iesus-lo rukuiadalako dipura nge matengana-lo rukuiadalako dipura be! ⁴ Rukuiada ngaedia-lo be ambe kumrakada dipura be ono matenga ngaedia-lo tasoaki. Bokai tamuzi be Tamada-la kaiboang ne malamakadi otioti ane be Kristus mate-lo be imarangaki bokana kita masa tamoauri be soaki oauoau Nanaranga-lo tadoki.

Kristus Zaiza Moauriuri Tasoaki

⁵ Bakara, kita ambe Kristus zaiza zirida tananga-budu be ngaia-la imate bokana tamate-budu. Bokainatuka-la, masa ngai zaiza zirida tananga-budu be marangaka ipura bokana Nanaranga ngamarangaki-kita. ⁶ Kita ambe bokai takaua: Tamoatada muamuadi ambe Kristus zaiza be kai ne kapalapala uauauo rokatagakadi dipura. Bokaiibe tamoatada kaiboang nedi ono muzigoala diememaki nge ambe gamanadi dipura. Bokai masa tago iboadu muzigoala uaura nena-lo tasoaki be rerenga tatagatagadi. ⁷ Maka ma bong tamoata imate nge ambe muzigoala kaiboang ne eruma isoaki ka rubetaka ipura.

⁸ Moimoi kita Kristus zaiza tamate-budu nge bokai takaua lama tauni masa ngai zaiza moau-

riuri tasoaki-budu. ⁹ Bakara, kita takaua, bong Kristus mate-lo be marangaka ipura nge tago iboadu kaba ngamate. Maka ma Kristus ambe tago mate kaiboang ne erumadi ka isoaki. ¹⁰ Mate ono imate ngae nge ono muzigoala ibalaki be iara-leuai, be ono mate bubuna imambuaki. Be ambe moauriuri isoaki. Moauriuri soakinga ngaedi nge Nanaranga kana ka moauriuri isoaki.

¹¹ Bokai be, ngau urere kam ilo-ming bokainatuka-la dalakolako: Kam ambe muzigoala kaduateteki be ambe kamate be ono muzinga-ming goalakadi toirairadi nge karokaki. Ata nge ambe ziri-ming Kristus Iesus zaiza kananga-budu be Nanaranga katalari be moauriuri kasoaki. ¹² Nge bokai nge muzigoala moaki ikai be tamoata-ming maka dimatamate nge ibalaki be eruma kasoaki. Muzigoala ikai masa tamoata-ming ono rerengadi kamamambuaki nge masa kamatagatagadia-la. ¹³ Be kania-ming moakina-tina teke kadoki be muzigoala kani be ono muzi goalakadi iememaki. Moaki-tina. Tamoata-ming ere-moarungadi be Nanaranga kamani, tamoata-la dimate be Nanaranga kaba iemakadi be dimoauri bokana. Be kania-ming moarunga nge Nanaranga kamani be ono mata adoadodi emakadi dapurapura. ¹⁴ Muzigoala moakina-tina eruma kasoaki be itanepoa-kaming. Moaki be moaki-tina! Bakara, nge ambe tago mata moarunga erumadi ka kasoaki. Tago! Nge ambe Nanaranga marou ne tadokidoki-ba erumadi ka kasoaki.

Nanaranga Mata-nao Ado Dududu Kana

15 Bokai nge masa bakara? Kita ambe tago mata moarunga erumadi ka tasoaki, kita ambe Nanaranga marou ne tadokidokiba eruma ka tasoaki. Bokai masa iboadu muzigoala taememaki-la ki? Tagona-tina iboadu! 16 Moimoina-tina kam bokai kakaua; Bong tamoata takaia tamoata-ming kani be eruma kasoaki nge ambe dududu kana bokana ka kamasoaki be ngai ngatanepoakaming kana. Bokai be muzigoala dududu kana bokana kasukoaki masa mate bubuna kamate. Nanaranga pilenga katagatagadi masa mata-nao kamado. 17 Moimoi toira kam muzigoala dududu kana, ata ambe sule moimoibe kalingo luma-mingo salangaka ipura nge ilo-ming ere-moarungadia-lo be katagatagai. Bokai be Nanaranga taperui! 18 Bakara, kam muzigoala eruma kasoaki ka Kristus irubetaki-kaming be ambe Nanaranga mata-nao ado nge dududu kana kapura.

19 Nge ambe kita tamoata-ramo pilengada utagadi ka bokai upilepile. Maka ma tamoataming mata goalakadi ditagatagadi be kaiboang nedi tago! Toira nge neminga-la be kadokikaming be muzi tago uia be mata goalakadi erumadi kananga-kaming, be ono mata goalakadi kaememaki. Toira-la kamuzi bokana, kaituka nge kamadoki-kaming be ere-moarunga-ming be mata adoadodi erumadi kamasukoaki be dududu kandi kamapura, be Nanaranga mata ne ratadi kamatagatagadi. 20 Bong muzigoala dududu kana bokana kasoaki nge mata adoadodi tago katagatagadi. Bokai be mata adoadodi nge tago

diuauri-kaming. ²¹ Toira kana ngaedi kaememaki, ata kaituka ambe kamakaki. Bong kana ngaedi kaememaki nge ulikadi bakarairai kaita? Bokai kamakaua: Mata goalakadi dikalingolingo nge mate dipurapuraki! ²² Ata ambe muzigoala eruma kasoaki ka rubetaka-ming dipura be kaituka nge Nanaranga dududu kana kapura. Be ulika nge kam ambe Nanaranga mata ne ratadi kaita. Nanaranga mata ne ratadi dikalingolingo be nem-kusoaki soaki ipurapura nge dipurapuraki. ²³ Maka ma muzigoala zazanga ne nge mate, ata Nanaranga lumaluma ne nge nem-kusoaki soaki ipurapura. Be nem-kusoaki soaki ipurapura nge Tanepoa neda Kristus Iesus-lo ka dokia ipurapura.

7

Roti Ono Tonanga Ipura

¹ Taritokagu moarunga, kam kakaua ki tago bong tamoata ne iauia makare kateka-o isoaki nge mata moarunga erumadi ka isoaki? (Nge kam tamoata mata moarunga kauakauataki bokana ka urara-kaming.) ² Bokainatuka mtongana kana: Aine rotiroti bong ne iauia makare kateka-o isoaki nge mata uia roa moanekanao iuaura-lako. Ata bong moane imate nge aine ambe tago roti mata uaura nena-lo isoaki. ³ Bokai be bong roa moaneka isi ne iauia isoaki be aine ngaie ilako be moane takaia diaru disukoakiru nge aine ngaie roti gagamang kana kilaia ngapurapura. Ata roa ngamate nge tago ambe roti mata uaura nena-lo ka isoaki. Be kaba

iroti nge tago iboadu roti gagamang kana kilaia ngapurapura.

⁴ Taritokagu, bokaibe kam nge bokainatuka-la ka kasoaki: Kam nge Kristus-lo uaura-ming-lako dipura. Bokaibe Kristus mate nena-lo kamatelako. Be nge mate neming ngae ka irubetakikaming be tago ambe Moses Mata ne erumadi ka kasoaki. Be nge ambe tamoata takaia ka inem-kaming. Tamoata ma maka mate-lo be marangaka ipura ka inem-kaming! Nge bokai masa Nanaranga malipi nena-lo takalingo. ⁵ Bong isi muzingada goalakingadia-lo tasoaki nge muzi goalakadi ditaguraki be Moses Mata ne didoki be ono iloda dimarangrangaki be ono kusida rerengadi tamamambuaki. Bokai tamuzimuzi nge mate ka tamalipilipini. ⁶ Ata kaituka ambe rubetakada dipura be tago ambe Moses Mata ne erumadi tasoaki. Bakara, kita ambe kana toira iuauri-kita ngaena-lo tamatelako. Be nge ambe tago mata toirairadi geretadi dipura nge zalakadi tatagatagai. Kita ambe Oli Spirit mata ne oauoau ka zalaka tatagatagai.

Muzigoala Be Mata Bibia Moarunga

⁷ Bokai nge, masa baituka tapile? Masa bokai tapile Moses Mata ne nge muzigoala odio dieno ki? Tago-tina! Bokai nge ngau ambe muzigoala tago iboadu mkauataki! Nge Moses Mata ne iemaka be muzigoala ukauataki. Moses Mata ne ka bokai ipile, “Tamoata takaia kana ne kute nge moaki dokia kana be kumoatang.” * Bokai be Moses Mata ne tago bokai ngapile, nge

* 7:7: Eks 20:17

ambe tago bokai mkaua tamoata takaia kana ne moaki ute be ureretaki. ⁸ Ata muzigoala ambe Nanaranga mata ne ngaena-lo zala ite be ono itaguraki be tamoata takaia kana ne reretakadi mata kokoko-tina ilogu-lo imarangaki. Mata babari odio dieno moarunga tago dieno kana nge muzigoala kaiboang ne tago be imate bokana. ⁹ Bong mata moarunga isi tago dieno nge ngau moauriuri usukoaki. Ata bong Nanaranga mata ne ngae ipura nge muzigoala imarangaki ¹⁰ be ngau umate. Be nge kodeka ono ukaua Nanaranga mata-tina ngae ka ngadumaia be moauriuri msoaki kana, ata itabulitada be mate ieluakana. ¹¹ Nge bokainatuka be muzigoala zala ne ite be itaguraki be Nanaranga mata ne ngae ono iduasare be ibolesa. Muzigoala Nanaranga mata ne itagadi ka itaguraki be iumoatea.

¹² Bokai be kita takaua Moses Mata ne nge ratadi, be Nanaranga mata ne nge ratadi, adoad-odi be uiaba. ¹³ Bokai nge kodeka masa bakara kana? Masa muzi-ua ka iemaka be umate ki? Tago-tina! Muzigoala ka iemaka be umate, be nge muzi-ua ane ka iumoatea. Muzigoala bokai imuza be ono labu sikita bakarairai kata nge ono nena-la mangata inagupasiki. Be nge kodeka takaua Nanaranga mata nena-lo ka kaua ipura muzigoala moimoi be kana goalakana-tina.

¹⁴ Kita takaua Moses Mata ne nge Nanaranga kaiboang ne ono dieno. Ata ngau tamoata-ramo be tamoata-gu rerenga utagatagadi. Bokai be dokiagu ipura be muzigoala ania ipura be dududu kana bokana izazaia. ¹⁵ Ngau tago ukaua rakana ka uememaki. Be kana mememaki kana

nge ka tago uememaki. Ata kana usegesegeakitina nge ka uememaki. ¹⁶ Bong kana maka emakadi tago urerere uememaki nge ono negula ka mangata unangaia ngau usumoala Moses Mata ne nge diado. ¹⁷ Bokaiibe nge ambe tago ngau ka kana ngaedi uememaki. Tago. Nge muzigoala ngau ilogu-lo dieneneno ka kana ngaedi diememaki. ¹⁸ Ngau ukaua, kana iauia tago teke ilogu-lo ieno. Nge muzingagu goalakingadi ka urangaki. Moimoi ngau urerere-tina muzi uia mememaki kana, ata tago uboadu. ¹⁹ Muzi uia urere mememaki kana nge ka tago uememaki. Be utagutaguraki be muzi goalakadi tago urerere mememaki kana nge uememaki. ²⁰ Bokaiibe kana ngau tago urere mememaki kana uememaki nge tago ngau ka uememaki. Tago. Nge ambe muzigoala ngau ilogu-lo dieneneno ka kana ngaedi diememaki.

²¹ Bokaiibe ambe negu-la ilogu-lo mata bokainaina ukauataki: Bong muzi uia ka memaki kana nge tago memaki. Kaba mtaguraki raki muzi goalakadi memaki. ²² Ilogu sikitana-lo nge Nanaranga mata ne usuri-uauiataki. ²³ Ata tamoata-guo nge mata takadia-ba dimalipilipi be uitaita. Mata bokainaina ka ditagutaguraki be mata uia urerere mememaki kana nge diduaduadi. Bokai dimuzimuzi be ngau ambe muzigoala mata ne eruma usoaki be tago iboadu rerengagu mtatagadi. Maka ma nge muzigoala mata ne ka ilogu-lo dimalipilipi. ²⁴ Bokaiibe suri uia tago sesu ngau-lo ieno! Ugoalaramotina! Negu tamoata-gu ka ambe negu-la mate-lo ilakulakuaka. Masa naita mate-lo be ngauketa

be ngamuleaka? ²⁵ Nanaranga ka Tanepoa neda Iesus Kristus ara-nao be ngauketa be ngamuleaka kana. Bokai be Nanaranga uperui!

Nge bokai ka negu-la ilogu bokai unangai: Iloguba-lo ka upilepile ngau Nanaranga mata ne umalipilipidi, ata tamoata-gu muzinga nge muzigoala mata ne umalipilipidi.

8

Soakingada Oli Spirit-lo

¹ Bokai be tamoata Kristus Iesus-lo ziri itano nge ambe giriki ne tago, be tago iboadu sururu ania ngapura. ² Bakara ka ngau tago

giriki ogo lakuakadi dipura? Labu negu nge bokai: Kristus Iesus ara-nao be Oli Spirit mata ne ono moauringa nge ditaguraki be muzigoala be mate mata nediaria-lo usoaki be dirubetaka.

³ Bokai mpile be ono kamakaua: Moses Mata ne nge tago iboadu muzigoala neda ngaourougudi, bakara kita tamoata muzigoala taememaki-la be ambe takoalai. Muzigoala taemaki-la be ieno bokana Nanaranga itaguraki be ne Natu inepi be makare kateka-o tamoata-ramo muzigoala ememaki bokana ipura, be ono muzigoala idu-aposale. Nanaranga bokai imuzi be muzigoala tamoata ilodia-lo dieno nge ibalaki be iara-leuadi.

⁴ Bokai imuzi be masa mata adongadi Moses Mata ne dirangaki nge ere-moarungadi be kita maka Oli Spirit rerengana-lo tasukoaki, tago tamoatada rerengadia-lo tasukoaki nge mata adongadi ngaedi ere-moarunga be tatagadi be takalingongaki.

⁵ Tamoata maka tamoata-di rerengadi ditagatagadi nge ilodi moarunga direrere nge tamoatadia-la rerengadi datagatagadi. Ata tamoata maka Oli Spirit rerenga ditagatagadi nge ilodi moarunga direrere Oli Spirit-la rerenga datagatagadi. ⁶ Tamoata naita ilo ere-moarunga be ne tamoata rerenga itagatagadi masa ngamate. Ata tamoata naita ilo ere-moarunga be Oli Spirit rerenga itagatagadi masa moauriuri ngasukoaki, be ilo-uialo ngasukoaki. ⁷ Tamoata naita ne tamoata rerenga itagatagadi nge ambe Nanaranga erekei ne ipura. Bakara ka bokai upile nge bokai: tamoata bokainaina tago iboadu nena-la ngabalaki be nena-la ngadoki be Nanaranga mata ne erumadi ngalakuaki! Be moimoi masa ngapi be Nanaranga mata ne ngatagadi kana, ata tago iboadu. ⁸ Tamoata maka tamoata-di rerengadi ditagatagadi nge tago iboadu Nanaranga daemaki be ilo ngauia.

⁹ Ata kam tago tamoata-ming rerengadi ka katagatagadi. Tago-la. Kam Oli Spirit rerengana-lo ka kasukoaki. Be moimoi be Nanaranga Oli Spirit ne kam-lo isukoaki nge Oli Spirit-la rerengana-lo kamasukoaki. Bokainatuka-la, tamoata naita Kristus Oli Spirit ne tago ilona-lo isoaki nge tago Kristus tamoata ne kata. ¹⁰ Ata kam ambe Kristus iloming-lo isoaki. Moimoi muzigoala iloming-lo isoaki be kamamate kana, ata Oli Spirit kaiboang nena-lo be moauriuri kasoaki, bakara, kam ambe Nanaranga mata-nao kado. ¹¹ Bokainatuka dieno: Nanaranga ka Oli Spirit ne ane be Iesus mate-lo be imarangaki. Bokaibe Nanaranga masa Oli Spirit ne kam-lo

moauriuri isukoaki nge ara-nao be tamoata-ming dimatemate nge ngaemakidi be moauriuri da-soaki.

¹² Taritokagu negu, kita oti neda bibia tekedi dieno. Bokaibe moaki tamoatada rerengadia-lo tasukoaki. ¹³ Tamoata-ming rerengadia-lo kasukoaki masa kamamate. Bokaibe oti neda ngae nge bokai ieno: Oli Spirit kamalikitaki be ngaduma-kaming be tamoata-ming rerengadi goalakadi kamara-leuadi be ono moauriuri kamasukoaki. ¹⁴ Bakara, tamoata naita Nanaranga Oli Spirit ne ibagabagai nge Nanaranga natu. ¹⁵ Maka ma Nanaranga Oli Spirit ne kadoki nge tago ono ngauauri-kaming be taburi-ra mata dududu kana bokana kamasukoaki kana. Tagola. Nge Oli Spirit ka iemaki-kaming be Nanaranga natu kapura. Be Oli Spirit-la ngae kaiboang nena-lo ka Nanaranga bokai takilak-ilai, “Mamo! Mamo!” ¹⁶ Be nge Nanaranga Oli Spirit ne ka kita iloda-lo be irara-kita kita Nanaranga natu. Be neda mariabakada nge dipile moimoi! ¹⁷ Kita moimoi Nanaranga natu. Bokaibe alauri masa Tamada kana ne moarunga tadoki be tanemdi. Nge bokainatuka: Nanaranga kana ne uia moarunga masa tanemdi. Tago kana-la ngaedi. Nanaranga ara biabia Kristus iani nge masa tanemia-budu be. Bokaibe kaituka mata uia taememaki be Kristus-la moatubu ita bokana moatubu taitaita masa alauri ara atabalabalatina nge tanegea-budu.

Malama Be Kaiboang Alalauri

¹⁸ Ngau ilogu bokai unangai sururu kaituka tadokidoki nge kana-ba. Maka ma ara

kurapurapungi ambe kutea-doi nge ambe kalingo tagotago. Tamoata teke kana irapurapungi ambe itea-doi nge bakara ka aburo ngatungtungra be ngarapurapu? ²⁵ Ata kana isi tago tate nge masa tate kana be tarapurapu, be masa iloda malielie-ba daeno be tarapurapu.

²⁶ Kana-la ngaе bokana, bong kaiboang neda tago nge Oli Spirit idumaduma-kita. Bokainatuka idumadumakita: Kita tago takaua masa baituka tarabo, ata Oli Spirit kabada idokidoki be Nanaranga itangtangni. Tanga ngaedi nge tagonatina iboadu pile-balo rangakadi dapura. Maka ma tang ne dikai-tina. ²⁷ Bokai-be Nanaranga maka tamoata ilodi sikitadia-tina ikauataki nge Oli Spirit rakana ilo ianiani nge ikauatakia-doi. Bakara, bong Oli Spirit tamoata be aine ne aradio be Nanaranga itangtangni nge Nanaranga-la ka rerenga itagatagadi be itangtang.

²⁸ Kita takaua, tamoata rangguma Nanaranga direreretaki nge kana moarunga-lo muzi uia iememakidi. Tamoata bokainaina nge Nanaranga nena-la be ikiladi be ono ne labu ne ngamambuaki kana. ²⁹ Tamoata ngaedi Nanaranga matamata be ikauatakidi nge matamata be iza-geakidi be Natu Iesus bokana dapura kana. Bokai masa taritokatoka kokoko-tina maradi nge Natu ngaе labalabatuka. ³⁰ Bokai-be tamoata maka Nanaranga izageakidiaba-mua nge ikiladiatuka mua. Be ikiladiatuka mua bokana irangakidi di tamoata adoadodi. Be tamoata maka irangakidi adoadodi nge masa alauri ara atabalabala-tina ngandi.

Nanaranga Reretaka Ne Kristus-lo

³¹ Bokai nge kana moarunga urarangaki ngaedi masa bakara tarangaki? Ak, Nanaranga kita murida ituitui nge masa naita ngadua-kita be ngabalaki-kita? ³² Maka ma nena-tina Natu ka tago ilo ibukutaki be imuleaki! Tago-la. Kita kanabe idoki be izuzunaki! Nge bokai kamakaua: Ne Natu ka idoki be bang moamoamo bokana izuzunaki nge ngai iboadu-tina Natu ngae zaiza be kana moarunga luma zokuzokuba-tina ngang-kita!

³³ Be kana takaia nge bokai: Masa naita ngataguraki be Nanaranga tamoata be aine ne idokidi be inangadi nge giriki odio nganangalako? Maka ma Nanaranga ambe nena-la be ipile di girikidi tago!

³⁴ Kaba kana takaia nge bokai: Masa naita iboadu moatubu odao nganangalako be sururu tadoki? Maka ma Kristus Iesus ambe kita kanabe imate be ono giriki neda moarunga izazadi! Moimoi imate, ata kana kanabiabia nge mate-lo be marangaka ipura. Be Nanaranga oana-nao isoaki, be kita arada-o be Nanaranga itangtangni!

³⁵ Bokai nge, naita iboadu Kristus reretaka nena-lo tasoaki be ngaduaramoaki-kita? Giriki bibia, ki moatubu bibia, ki sururu bibia, ki tole bibia, ki bong kusi neda tago, ki bong giriki-lo talako kana, ki daumoate-kita kana nge diboadu Kristus reretaka nena-lo tasoaki be daduaramoaki-kita ki tago? Tagona-tina iboadu! ³⁶ Nanaranga-la 'Buku' nena-lo dieno bokana,

“Kaiko kanabe oabube ngalako rairai nge mate kitalatalaria-la. ‘Sipisipi’ ambe umoatea

ngapura bokana basakama dipurapura.”
(Sam 44:22)

Moimoi iboadu masa moatubu tadoki pile-la ngaedi dieno bokana. Ata tago iboadu.
³⁷ Bakara, Kristus ara-nao nge kana moarungalo tauasauasa-la kana! Maka ma Kristus irereretakikita-tina. ³⁸ Ngau ukaua-tina kana tagona-tina teke iboadu ngaduaramoaki-kita be Kristus reretaka ne tapereki. Tago be tago-soaso! Mate ki moauriuri soaki; ‘enzel’ ki mariaba goalakadi; bong kaitukatuka ki bong alalauri; ³⁹ etatabala-lo lako ki eruma-tinalo bala; ki kana moarunga Nanaranga iemaki maradi nge tago teke iboadu. Tago teke iboadu ngaduaramoaki-kita be Nanaranga reretaka ne Tanepoa neda Kristus Iesus-lo dieno nge tapereki.

9

Nanaranga Tamoata Be Aine Ne Inangadi Zaiza

¹ Kana urarangaki nge kalingodi. Tago uboliboli! Ngau Kristus tamoata ne be tago uboliboli. Oli Spirit ka ilogu sikitana-tina isingarangarai. Bokaibe kilalangagu unanga ngau tago uboliboli. ² Bokaibe ilogu inodo-tina be aburogu isururu-la be ieno, bakara dara-tina negu Israel ambe Kristus dimurinai! ³ Ilogu-lo nge ureretina be taritokagu lilidi-o be Nanaranga ngesuaki ne ngau mdoki be ono Kristus mpereki, be di ngesuaki ngaedi tago dadoki. Maka ma di ka ungguma-tina negu Israel. ⁴ Di ka Nanaranga idokidi be natu kana irangakidi. Be Nanaranga nge di ka kaiboang be malama ne ane be maradi isukoaki. Di zaiza ka taoa ne diemakia-budu. Di

ka Moses Mata ne iandi. Dia-lo ka mata moimoibe kalingodi ono Nanaranga rakeaka ipurapura nge ieno. Nanaranga pilenga moimoibe iemaki nge di ka didoki. ⁵ Di ka Abaram, Aisak be Zekop tubudi. Be di labudi-o ka Kristus makare kateka-o tamoata bokana ipura. Kristus ka ere-moarunga be Nanaranga, be ngai ka kana moarunga atabal-adi isoaki. Bokai be rakeaka nem-kueno ieneno ane rakeaka ngapura! Moimoi.

⁶ Ata nge tago bokai upile Nanaranga pile moimoibe Abaram iemakini nge kalingodi tago-tago. Tago. Pile negu bokai: Bong Israel urangakidi nge tago tamoata moarunga Zekop labunao dipura ka urangakidi. Nge tamoata be aine maka Nanaranga irangakidi di Israel-tina ka urangakidi. ⁷ Bokainatuka-la, bong Abaram tubu urangakidi nge tago tamoata be aine Abaram labunao dipura ka urangakidi. Nge tamoata be aine maka Nanaranga irangakidi di Abaram tubuna-tina ka urangakidi. Toira be Nanaranga Abaram bokai irai, “Aisak tubu ne alalauri masa kaiko Abaram tubum kana rangakadi dapura.”*

⁸ Bokainatuka mpile be kamakaua: Tago Abaram moana-lo dipura ka Abaram tubu kana rangakadi dipura. Tamoata maka Nanaranga ambe toira be rerengana-lo irangakidia-mua di masa Abaram tubu dapura ka Abaram tubuna-tina. ⁹ Bakara, pile moimoibe Nanaranga iemakiba-mua nge bokainatuka be labudi inanga, “Bong-tina unan-gao masa kaba mule be Sera natu moane teke nganekiaki.”*

* 9:7: Zen 21:12 * 9:9: Zen 18:10, 14

10 Be tago kana-la ngae ka emaka ipura. Tago. Rebeka natu moane rua nge tama-diaru teke. Tama-diaru nge tubuda Aisak. 11 Ata natu ngae-diaru isi tagona-la nekiakadi dipura ki kana goalaka ki kana iauia tago teke isi diemakiaru be Rebeka raia ipura labalaba masa sikisiki ngamalipilipini. Nanaranga bokai imuzi nge ne labu ono nangata ireretaki nge bokaina-la ngaeno kana ka bokai imuzi. 12 Tago malipingadiaru-lo ka takaia idoki be inangai. Tago. Nge ne rerengana-lo ka alauri-pura idoki be inangai. Be ambe alauri-pura idoki be inangai bokana Nanaranga itaguraki be Rebeka bokai irai, “Labalaba masa sikisiki ngamalipilipini.”* 13 Kana ngaedi nge Nanaranga-la ‘Buku’ ne ipile bokana ka dipura, “Ngau Zekop ureretaki, ata Iso usegeaki.”*

14 Bokai nge masa bakara tapile? Masa tapile Nanaranga muzinga ngaedi tago diado ki? Tagona-tina iboadu bokai tapile! 15 Maka ma Nanaranga Moses bokai irai, “Tamoata nangata ilogu ngatagai kana urere nge ilogu ngatagai kana. Tamoata nangata ilogu ngauiatiki kana urere nge ilogu ngauiatiki kana.”*

16 Bokai be Nanaranga tamoata nangata ilo ngatagai kana nge tago tamoata ngae kana ireretaki ki malipingana-lo ka ilo ngatagai kana. Tago! Nanaranga-la ilo-taga ne itagadi ka tamoata bokainaina ilo ngatagai kana. 17 Maka ma Nanaranga ‘Buku’ nena-lo bokai dieno: Na-

* 9:12: Zen 25:23 * 9:13: Mal 1:2-3 * 9:15: Eks 33:19

naranga Moses inepi be Izip ‘Pero’ nedi bokai irai, “Labuna-tina ngaena ka unangaiko be tamoata biabia kupura. Bokai masa kaiboang negu kaiko-lo be mangata memaki be aragu ege-ege kateka-o mangata rangaka ngapura.”* ¹⁸ Bokai-be Nanaranga rerengana-lo naita ilo ngatagai kana nge ilo ngatagai, be naita ngaemaki be ilo ngapatungaki kana nge ngaemaki be ilo ngapatungaki.

¹⁹ Nge bokai nge, masa tekem bokai gorai, “Bokai nge bakara ka Nanaranga isi giriki odao itaita-la-lako? Naita iboadu Nanaranga rerenga muku ngaduadi?” ²⁰ Tago teke iboadu! Maka ma kaiko naita kata ka kuboadu Nanaranga pilenga gokatu? Kaiko tamoata-ramoba kata! Boadi tagona-tina iboadu boadi ememaki bokai ngategi, “Bakara ka bokainatuka kuemaka?” ²¹ Boadi ememaki nge rerengana-lo ka kateka-poasa idokidoki be boadi iememaki. Be rerengana-lo iboadu boadi rua kateka-poasa-doi tekena-lo ngaemaki. Boadi takaia nge bong bibiao ono boadi ipurapura, be takaia nge izamaizama ono boadi ipurapura nge ngaemaki.

²² Be Nanaranga nge bokainatuka-la ka imuzi, rakana rerengana-lo ngaemaki kana nge iboadu ngaemaki. Maka ma ngai irere nama ratinga mangata ngapasiki be kaiboang ne kauatakadi dapura. Nge bokai ka malielie-ba isoaki be tamoata maka nama ratinga ngandi kana nge irarapungdi. Tamoata ngaedi nge ambe gamanadi dapura kana be kalukanakadi dipura be disoaki. ²³ Ak, kana takaia nge bokai! Nanaranga irere

* **9:17:** Eks 9:16

kaiboang be malama ne kana-tina-bibia nge mangata ngananga be tamoata maka ilo itagadi nge odio ngasuburaka-lako kana. Tamoata ngaedi nge matamata be ikalukanakidi be malama be kaiboang ne bibia ngaedi ngandi kana. ²⁴ Naita ka ikilai be ikalukanaki nge kita ma! Be kilau ne nge tago Iuda-la ka ikiladi. Tago. Ungguma Takadi ikiladi be. ²⁵ ‘Propet’ Osea ‘Buku’ igere kanana-lo nge Nanaranga bokai ipile,

“Tamoata be aine maka toira be tago negu kana urangakidi masa ‘tamoata be aine negu’ kana mrangakidi. Be ungguma toira tago urereretakidi masa ‘ungguma negu urereretakidi’ kana mrangakidi.” (Osea 2:23)

²⁶ Be pile takadi Osea bokai igere,

“Kaba odio uradi, ‘Kam tago tamoata be aine negu,’ ka masa kaba-la ngaradia-lo be bokai mradi, ‘Kam Nanaranga moauriuri isukoaki natu.’ ” (Osea 1:10)

²⁷ Be Aisaia nge Israel kanabe bokainatuka ipitina be itang,

“Israel tamoata be aine kokotangadi nge lulu makasi zagenao ieno bokana, ata tago kokoko masa uketadi dapura.

²⁸ Bakara, bong Nanaranga kateka ngae giriki ne ngakatuni kana masa ngamarakatakittina.” (Ais 10:22, 23)

²⁹ ‘Propet’ Aisaia-la toira ipile bokana,

“Tanepoa Kaiboangina-tina tago tubuma alalauri alu ngaperekidia-kama bokana, nge ambe Sodom be Gomora nanau galako. Tago teke moauriuri ngasoaki.” (Ais 1:9)

Israel Lama Tago Diuni

³⁰ Bokai nge masa baituka tapile? Iboadu bokai tapile: Moimoi Ungguma Takadi tago dipipi be Nanaranga mata-nao dado kana, ata zala dite be ono Nanaranga mata-nao diado. Zala ngae nge lama uninga-lo ka ipurapura. ³¹ Ata Nanaranga ungguma-tina ne Israel nge Moses Mata ne ditagatagadi be Nanaranga mata-nao ado dilelelei, ata tago didoki. ³² Bakara ka tago didoki? Maka ma tago lama uniangao diduasare be dilelelei. Tago. Malipingadi odio diduasaresare be Nanaranga mata-nao ado dilelelei. Bokainatuka odio mto. Zala dilelelei ngena 'Patu ono tamonga-o' aedi ditoto be ditapulo. ³³ Nanaranga 'Buku' nena-lo nge 'Patu ono tapulonga' ngae bokai rangaka ipura,

“Kamate! Zaion kaba-lo patu teke unangai. Patu nge masa tamoata kokoko-tina ngaemakidi be dapopokaki-ramo kana. Patu biabia ngae masa ngaemakidi be datapulo. Ata tamoata naita lama iunani masa tago iboadu ilo ngamaia.” (Ais 8:14; 28:16)

10

¹ Taritokagu, ilogu moarungana-lo be ikautaki nge urere-tina ungguma-tina negu Israel uke-tadi dapura! Be izamaizama nge di kanabe Nanaranga uraboraboi! ² Ata kana tago bokai dilako. Ngau uboadu muridi mtui be mpile di moimoina-tina Nanaranga kanabe diuanauana be dimalipilipi. Ata malipingadi ngaedi nge tago kaua kalingodi ane be diememaki. ³ Be baituka be Nanaranga tamoata iememakidi be mata-nao

diadoado nge tago dikaua. Di ditaguraki be nedia-la mata nedi ono adonga dinagunagurakilako. Bokai dimuzi be ambe Nanaranga mata ne ono mata-nao ado ipurapura nge dimurinadi.

⁴ Ata Kristus ambe ipura be Moses Mata ne imambuaki be dimanubu. Bokai imuzi be ono tamoata moarunga maka Kristus lama diunani nge iboadu Nanaranga mata-nao dado.

⁵ Bakara, tamoata naita Moses Mata ne gotagadi be Nanaranga mata-nao goado kana nge Moses bokainatuka igere, “Tamoata naita Moses Mata ne ngatagatagadi be moauriuri soaki ngate kana nge kana moarunga Moses Mata ne irangaki nge ngatagatagadi.”*

⁶ Ata, Nanaranga mata-nao ado maka lama uninga-lo ipurapura nge bokai ieno, “Tago iboadu lang-lo gokautaki be Kristus golelei be gobagai be ngadumaiko.”* ⁷ Ki tago iboadu bokai gopile, “Tago iboadu elauruma matemate kaba nedia-lo golako be Kristus golelei be gobagarake be ngadumaiko.”* Tagola.

⁸ Maka ma pile ngaedi nge bokainatuka dieno, “Nanaranga mata-nao ado maka lama uninga-lo ipurapura keka mangata kirangarangaki nge saringaming-tina ka ieno. Saringaming-tina, iloming be uasi-ming burudia-lo ka ieno.” ⁹ Bakara, uasim ane be mangata bokai kupile, “Iesus ka Tanepoa,” be ilom-lo be lama kuni Nanaranga ka mate-lo be imarangaki nge uketam ngapura-la be kana. ¹⁰ Bakara, iloda-lo be lama tauni ka Nanaranga mata-nao tado. Be aoa-da ane be lama unianga neda mangata tarangaki ka Nanaranga

* 10:5: Leb 18:5 * 10:6: Diut 30:12 * 10:7: Diut 30:13

iuketi-kita. ¹¹ Nanaranga ‘Buku’ ne bokai ipile, “Tamoata naita Nanaranga lama iunani masa tago iboadu ngamaia.”* ¹² Bokai ipile nge kita moarunga ka irangaki-kita. Bakara, tago iboadu tapile Iuda nge ungguma takadia-ba, be Ungguma Takadi nge ungguma takadia-ba. Tago. Maka ma Nanaranga nge tekena-la be moarunga matadio nge ngaia-la ka Tanepoa, be tamoata moarunga ara-nao be dikilakilai nge marou kaniadi kokokotina ane be imarouroudi. ¹³ Nanaranga-la ‘Buku’ ne ipile bokana, “Tamoata naita Tanepoa ara-nao iduasare be ikilau masa uketa ngapura.”*

¹⁴ Lama tago diunani, nge masa bakara be aranao be dakilai? Be rangaka tago sesu dilongo, nge masa baituka be lama dauni? Tamoata tago teke Nanaranga pilenga mangata irangaki, nge masa baituka be rangaka dalongo? ¹⁵ Tago teke nepia ipura be pile mangata ngarangaki kana, nge masa baituka be Nanaranga pilenga mangata rangaka ngapura? Nanaranga-la ‘Buku’ nena-lo dieno bokana, “Bong tamoata Pile Uia dieleluaki dipura nge reretakadi dilabalaba-tina!”* ¹⁶ Ata Iuda tago moarunga-tina Pile Uia direretaki be didoki. Maka ma ‘Propet’ Aisaia nena-la be bokai igere, “Tanepoa, naita pilenga mangata kirangaki nge lama iundi?”* ¹⁷ Bokai be tamoata naita Nanaranga pilenga ngaedi ilongo masa Kristus lama ngaunani. Be Kristus rangaka ngapurapura ka masa Nanaranga pilenga nge kauatakadi dapura. ¹⁸ Ata ngau bokai utegi: Moimoi Israel Na-

* **10:11:** Ais 28:16 * **10:13:** Zoel 2:32 * **10:15:** Ais 52:7

* **10:16:** Ais 53:1

naranga pilenga tago dilongo ki? Pilenga ambe dilongo-doi! Maka ma Nanaranga 'Buku' nena-lo bokai dieno,

“Malongadi ege-ege kateka-o dilako, be pilengadi kaba moarunga-lo dilako!” (Sam 19:4)

¹⁹ Kaba utegi: Israel pile ngaedi labudi dikau-ataki ki tago? Dikauataki! Maka ma Moses nena-la be matamatanatuka tegi negu ngae ikatungi. Moses bokai ipile,

“Ngau masa tamoata be aine alu tago ungguma teke kata nge mdokidi be ono kamaua-namdi be kamarere-tina kabadi kamadoki. Ngau masa ungguma pilengagu tago dikau-ataki teke mdoki be ono nama-ming dara.” (Diut 32:21)

²⁰ Be ono Moses pilenga ngabatadi kana nge Aisaia kaba kaikai-la bokai ipile,
“Tamoata tago dilelelea nge ditea. Tamoata tago ditegitegiaka nge negu-la mangata unan-gaia be ditea.” (Ais 65:1)

²¹ Ata Israel tamoata be aine nge bokai iradi,
“Oabube luma-gu mzuzunaki nibe ngalako rairai-ba. Tamoata be aine kaoa pile tago longolongo be eungadi be ebulongadi ratadi kaoa ka luma-gu unananarakadi.” (Ais 65:2)

11

Nanaranga Israel Ilo Itagadi

¹ Bokai ka ngau bokai mtegi kana: Nanaranga ambe tamoata be aine ne Israel imurinadi ki? Tago! Ngau kamatea! Ngau negu-la nge Israel kata. Ngau Abaram tubu kata, be bagi negu nge

Benzamin. ² Bokai be Nanaranga tago tamoata be aine ne imurinadi. Maka ma di ka matamatana-tina be ikauatakidi di ngai ne be tago isi ilo takaia inangai. Bokai mto be kamakaua: Ilaiza rangaka Nanaranga ‘Buku’ nena-lo dieno nge kam kakau-ataki. Ilaiza Israel inama-ratakidi be Nanaranga-lo bokai itotoi, ³ “Tanepoa, ambe ‘propet’ nem diumoatedi be bagi ono tabataba aninga nem digamang. Ngau-la rubegu ka usoaki, be ambe daumoatea kana be diuaiuai.”* ⁴ Be Nanaranga baituka ikatuni? Nanaranga bokai ikatuni, “Ngau ambe ‘7,000’ tamoata negu bokana uzageakidi be udokimatedi be disoakina. Tamoata ngaedi nge nanaranga bolinga-ratadi Bal tago sesu di-boadukuni.”* ⁵ Be nge bong ngaedia-lo nge bokainatuka-la ka kana dieno. Iuda tago kokoko ka Nanaranga marou ne tadokidoki-ba oti be idokidi be disoaki. ⁶ Iuda tamoata be aine idokidi be disoaki nge tago malipingadi itagadi ka idokidi. Tago. Nge marou ne tadokidoki-ba itagadi be idokidi. Maka ma tamoata malipingadi ngatagatagadi be ngadokidokidi bokana, nge ambe marou ne tadokidoki-ba nge kana-ba.

⁷ Bokai nge masa bakara? Moimoi Israel dipipitina be Nanaranga mata-nao ado muzi dilelelei be tago dite. Ata tamoata maka Nanaranga nena-la be inangadi ka kana ngae dite. Moarunga takadi nge Nanaranga ilodi iono be tago dikaua. ⁸ Nanaranga-la ‘Buku’ nena-lo dieno bokana, “Nanaranga iemakidi be ilodi nge diensoa bokana be kana tago dikauataki. (Ais

* 11:3: 1 King 19:10, 14 * 11:4: 1 King 19:18

29:10) Matadi iemaki be tago iboadu kaba daitaita, be kungidi iono be tago sesu dilongolongo nibe kaituka-ba.” (Diut 29:4)

⁹ Debiti bokai ipile,

“Israel kana uia kuiandi ngena ilodi dipile soaki iauia kaiko zaiza mara-ming ieno. Ata ngau urere kana ngaedi daemakidi be iboadu dabolesidi be ono datapulo, be iboadu gokatudi be sururu dadoki!

¹⁰ Ngau urere iboadu matadi onotadi dapura be kaba tago daitaita. Ngau urere iboadu bong moarunga-lo nge moatubu dabazibazidia-la.” (Sam 69:22-23)

Ungguma Takadi Uketadi Dipura

¹¹ Kaba bokai utegi: Bong Israel muzigoala diemaki be ditapulo ngena tago diboadu kaba damarang ki? Iboadu-tina damarang! Ngena muzigoala diemaki bokana Nanaranga ambe Ungguma Takadi iuketidi be imuleakidi. Nanaranga bokai imuzi be ono Israel kaba daita be Ungguma Takadi dauanamdi. ¹² Ata bokai kamakaua: Iuda muzigoala diemaki bokana Nanaranga itaguraki be tamoata be aine moarunga kateka-o lama diuni nge kana uia kokoko-tina iandi. Iuda Nanaranga dipereki bokana Nanaranga itaguraki be kana kokoko-tina uia Ungguma Takadi iandi. Bokaibe Iuda moarunga kaba Nanaranga-lo damule masa kana uia ere-moarunga be ngandi!

Kai Sapara Takaia Batalako Ipura

¹³ Nge ambe Ungguma Takadi ka mra-kaming kana. Ngau ‘apostel’ malipi negu nge Ungguma

Takadia-lo nepiagulako ipura. Bokai-be malipi negu ngaedi mraketukangaki ¹⁴ masa baraoa ungguma-tina negu Israel alu ilodi marangaki be Ungguma Takadi dauanamdi be ono muke-tidi be damule. Nge maka ma Kristus-lo lama dauni noko muketidi be muleakidi. ¹⁵ Bakara, bong Israel Nanaranga imurinadi nge tamoata be aine moarunga kateka-o ditaguraki be Nanaranga diruangami. Ata kaba dimule be Nanaranga idokidi nge masa baituka? Nge masa ma suri-uia dalaba-tina! Maka ma nge suri mate-lo be dimule be moauriuri disoaki bokana!

¹⁶ Bokainatuka mtonanga be takaua: Tekem 'bereti' kanam kumoamo be kutaguraki be matamatanatuka dinoka Nanaranga kuiani nge moarunga Nanaranga-doi goani. Kai kata kutanomi be ilaba be Nanaranga kuiani nge sapara moarunga Nanaranga-doi goani.

¹⁷ Kaba tonanga takaia memaki kana: Kai ara 'olib' tanoma ipura nge sapara taratotokadi dipura. Kodeka 'olib' teke numnum idula nge sapara dokiadi dipura be ono 'olib' tanotano nge sapara batadi dipura. Kam Ungguma Takadi nge 'olib' numnum idula bokana. Dokia-ming dipura be 'olib' tanotano sapara-nao bataming-lako dipura be 'olib' tanotano zirina-lo kangkang uia kadokidoki. ¹⁸ Bokai-be tamoata maka kai tanotano sapara bokana taratotokadi dipura nge moaki kababalakidia-tina. Bokai kamuzi nge iloming bokai kamananga: Masa baituka be nem-la goraketukaiko? Maka ma kaiko sapara-ramo kata! Kaiko tago kai ziri kudokitagatagaki! Tago! Kai ziri ka kaiko didokitagatagakiko. ¹⁹ Ata kaiko

masa bokai gopile, “Moimoi, ata kai saparadi ambe taratotokadi dipura be ono ngau zala dipurana be kai-lo bataiagu-lako ipura.”²⁰ Nge moimoi! Di Iuda lama tago diuni ka taratotokadi dipura! Kaiko Ungguma Takadi lama kuni ka kabamlana-lo kusoaki. Ata moaki kana ngae ilom ianiani be nem-la kuraketukaiko. Moaki-tina. Taburim ngara!²¹ Maka ma kai saparana-tina ka Nanaranga tago ilo itagadi be ilikitakidi be kai-la soa-nao dieno. Tago-la. Bokai-be lama tago kuni nge tago ngabaraunakiko kana!

²² Nge ono kodeka Nanaranga ilo iauiana be ilo goalakinga kauatakadi dipura. Tamoata ditapulopulo nge ilo digoalagoalangakia-tina, ata kaiko kuiani nge ilo ngauiaatakiko-tina. Ilo kuiauiatakia-la masa ngai ilo ngauiauiatakiko-la. Ilo tago kuiauiataki masa taratotokam ngapura be gotapulo.²³ Ata sapara maka taratotokadi dipura ditaguraki be lama tago uningadi dimurinadi masa kabadia-lo batadialako dapura. Maka ma Nanaranga iboadu-tina kabadia-lo ngabatadialako.²⁴ Moimoi toira nge kam ‘olib’ numnum idula sapara kaa, ata taratoto-kaming dipura be ‘olib’ tamoata tanotano sapara totokadi dipura-lo bataming-lako dipura. Moimoi bong Nanaranga bokai imuzi nge muzi diraia-tina. Ata ‘olib’ saparana-tina taratotokadi dipura kaba kabadia-lo batadialako dapura kana nge masa muzi tago dara!

Israel Masa Uketadi Dapura

²⁵ Taritokagu negu, ngau urere Israel rangakadia-tina zumzumkaki nge kamakauataki.

Bokai masa tago neming-la kamabolesi-kaming be kamapile kekai-la ka Nanaranga ilo iuiataki-kama. Kana ngae nge bokai: Israel panganadi ipatungaki nge panganadi patungadi tago daeno-salaga kana. Panganadi patungadi ngaedi nge daeno nibe kam Ungguma Takadi Nanaranga ilo-taga nena-lo kamasilisili nibe uarea-ming kamarokaboadui. ²⁶ Bokainatuka be masa Israel moarunga uketadi dapura kana, Nanaranga-la 'Buku' nena-lo dieno bokana,

“Tamoata ngauketi-kaming kana masa Zaion kaba-lo be ngapura. Be masa ngataguraki be Nanaranga murinaia mata Zekop tubu nena-lo dieno nge ngarokaki.

²⁷ Bong muzigoala nedi urokakiledi masa pile moimoibe uradi nge memaki be dakalingo.” (Ais 59:20-21; 27:9; Zer 31:33-34)

²⁸ Israel ditaguraki be Pile Uia disegeaki. Bokaibe Pile Uia datagai kana masa bokai tapile Nanaranga kam Ungguma Takadi kanabe Israel ierekeidi. Ata rangguma ka Nanaranga itaguraki be ungguma ne bokana idokidi nge masa tapile Israel ka Nanaranga irereretakidi. Maka ma tubudi Abaram, Aisak be Zekop kanabe irereretakidi.

²⁹ Bakara, Nanaranga ilo tago ibuibuiria-ramo. Tamoata naita ireretaki be ikilai ki imaroui nge tago iboadu kaba ilo ngabuiri be kana ne ngaedi ngamuleaki. Tago-la. ³⁰ Kam Ungguma Takadi nge toira Nanaranga pilenga kamurinadi, ata kaituka Israel Nanaranga pilenga dimurinadi. Israel Nanaranga pilenga dimurinadi bokana kam Ungguma Takadi Nanaranga ilo-taga ne kadoki.

³¹ Bokainatuka-la, nge ono Nanaranga ilo-taga ne dadoki kana ka Israel kaituka Nanaranga pilenga dimurinadi. Labu ono ilo-taga ne dadoki kana nge maka ma kam Ungguma Takadi ambe Nanaranga ilo-taga ne kadoki. ³² Bakara, Nanaranga ambe tamoata moarunga iemakidi be pangana-patu mata uaura nena-lo inangadialako. Nge ono ilo-taga ne moarunga ngandi kana ka bokai imuzi.

Nanaranga Rakeaka Ngapura!

³³ Nanaranga muzi ne uia nge dilaba-tina! Kauanga malaidi be kauanga bibia nge dilaba-tina! Tago teke iboadu ilo ngakauataki! Tago teke iboadu muzinga labudi ngakauataki.

³⁴ Nanaranga-la 'Buku' nena-lo dieno bokana, "Naita Tanepoa ilo lelenaka ne ikauataki? Naita muku Tanepoa isingarai? (Ais 40:13)

³⁵ Naita teke itaguraki be kana teke Nanaranga iani, be Nanaranga itaguraki be ikatungi?" (Zop 41:11)

³⁶ Tagona-tina teke bokai imuzi! Maka ma Nanaranga ka kana moarunga iemaki, be ngaialo ka kana moarunga dipura. Be kana moarunga nge nena-doi.

Bokaibe ara atabala-tina nangaia ngapura be nem-kueno bokai ngaeneno! Moimoi.

12

Soakingada Nanaranga Malipi Nena-lo

¹ Taritokagu negu, Nanaranga ilo-taga ne nge dilaba-tina. Nge bokai ka bokai miakoro-kaming kana: Neming-la kamadoki-kaming be

tabataba moauriuri bokana Nanaranga kamani, be ngaia-la malipi ne kamaememaki uia be ono ilo ngauiauia. Maka ma rakeaka mata kalingodia-tina ono Nanaranga rakeaka ipurapura nge bokainatuka-la ka dieno. Rakeaka mata bokainaina ka Nanaranga kamatabatabangakini. ² Muzi moarunga kaememaki be teadi dipurapura nge moakina-tina kateka ngae mata ne katagatagadi be kaememaki. Moaki-tina. Nanaranga kamalikitaki be pangana-ming ngabuiiri be iloming sikitadi databuli be uia-tina dapura. Bokai masa mata bakarairai Nanaranga irereretaki nge kamakauataki. Maka ma kam neming-la be ambe reretaka bokainaina katagadi be kamangtaki. Nanaranga rerenga nge mata uia, mata ono ilo aka-uiaia ipurapura be mata adoadodi.

³ Nanaranga ireretakau-tina be imarouia. Bokai ka ngau bokai mra-kaming kana: Kam neming-la kakauataki-kaming kam tamoata be aine bakarairai kaoa, ata moaki neming-la kapile kam atabalabala-tina kaoa be karaketukakaming. Moaki-tina. Bong neda-la tasulesule-kita nge lama uninga labu Nanaranga iang-kita nge tatagatagai be neda-la tasulesule-kita. ⁴ Maka ma kita moarunga nge tamoatada teke, ata kaniada kokoko. Be kaniada ngaedi nge tago malipi tekana-doi ka diememaki. Tago. Malipi nem-nem be diememaki. ⁵ Kana-la ngae bokana, kita nge tamoata kokoko kaoa ka Kristus zaiza be tamoatada teke taemaki. Be kita neda-la nge tamoata teke-teke kaoa ka taetekenana-kita be tamoatada tekana-la tapuraki. ⁶ Bokai be kita teke-teke nge lumaluma nem-nem be aniada

dipura be ono Nanaranga malipi ne taememaki kana. Nanaranga marou ne tadokidoki-ba iang-kita nge itagadia-uia be lumaluma ne kita teke-teke iang-kita. Tamoata naita lumaluma ono Nanaranga pilenga mangata gorangaki kana ka iangko nge lama uniangam gotagadi be Nanaranga pilenga mangata gorarangaki. ⁷Tekem lumaluma ono lama unia-budu ruangam godumadi kana iangko nge ono godumadi. Tekem ono tamoata takadi gosuledi kana iangko nge ono tamoata takadi gosuledi. ⁸ Tekem ono tamoata takadi mangmang goundi kana nge ono tamoata takadi mangmang goundi. Tekem ono tamoata takadi kana direretaki godumadi kana nge kana kokoko-la be goandi. Tekem ono tamoata takadi gotanepoadi kana nge moakina-tina ilom iakaka, panganam gozelezeleki be mata uia-lo be ruangam gotanepoadi. Be tekem lumaluma ono tamoata takadi ilom ngatagatagadi kana ienoniko nge suri-uia ane be tamoata takadi ilom ngatagatagadi.

Reretaka Mata

⁹ Tamoata takadi iloming-lo be kamarereretakidi. Moaki uasimingba-lo ka karereretakidi. Mata goalakadi nge kamasegeaki-tina. Be kana uia nge kamadokimatedia-tina. ¹⁰ Suri-uia ane be taritokatoka bokana kamaerereretaki. Tamoata takadi kamamuamuakidi be di nge atabala-ming disukoaki bokana kamababasakidi. ¹¹ Moaki kaemaki-kaming be ono malipi kabebe. Ilo-ming ere-moarungadia-lo be Tanepoa kamamalipilipini. ¹² Suri-uia ane be Tanepoa alauri rakana ngaemaka-kaming kana nge kamarapurapungi.

Moatubu kaita nge kamabazidi, moaki oaikiki-la be kamurinadi. Be karaborabo nge moaki ilo-ming bokai kanangananga Nanaranga masa tago ngalongori-kaming. Kamakangaongaolia-la. ¹³ Tarito-kaming kaoa Nanaranga tamoata ne kana aluna-lo ditukura nge kana neming di zaiza kamanege-budu. Tarito-kaming takadi dipura nge pera kanaming-lo kamabagadialako be kamadorakidi.

¹⁴ Tamoata kaoa sururu dianang-kaming nge Nanaranga kamasinaui be ngamaroudi. Kamasinaui be ngamaroudi, moaki ingesuakidi. ¹⁵ Tamoata kaoa suridi diuiuia nge di zaiza be suriming dauia. Tamoata kaoa ditangtang nge di zaiza be kamatang-budu. ¹⁶ Tamoata takadi zaiza suriming tekedi bokana kamasukoaki. Moaki neming-la “ngau mama natu” kana karangaki-kaming. Moaki-tina. Kamabalaki-kaming be tamoata takadi malipi erumaruma kam tago kaboadu kamaemaki diememaki nge kamaemaki-budu. Moaki neming-la karangaki-kaming kam amangi-ming. ¹⁷ Tamoata teke mata goalaka iemaka-kaming nge moaki mata goalakadi ane be kakatungani. Mata uia tamoata moarunga matadi-o kamaememaki. ¹⁸ Moaki nama-ra-lo be tamoata takadi zaiza ebulo kamarangrangaki. Kamapipi-tina be tamoata takadi zaiza ilo-uia-lo kamasukoaki-budu. ¹⁹ Ruangagu negu, moakina-tina lasa kadokidoki. Nanaranga nama ratinga kamalikitakini be lasa ngadokidoki. Maka ma Nanaranga ‘Buku’ nena-lo bokai dieno, “Tanepoa bokai ipile, ‘Ngau

masa lasa mdoki, ngau masa oti mkatu.’ ”*
 20 Ata kam bokainatuka Nanaranga ‘Buku’ ne ipile bokana kamamuzimuzi, “Erekei nem kata tole imate nge goakolangi. Madole imate nge dang goani be ngasing. Bokai kuememaki masa manggeta purupuruidi pangana-nao gokabungria.”* 21 Muzi goalakadi moaki diuasa-kaming be dibalaki-kaming. Moaki-tina. Muzi uia kamadoki be ono muzi goalakadi kamauasadi be kamabalaki.

13

Tamoata Bibia Erumadi Kamasukoaki

1 Kita moarunga nge tamoata bibia* erumadi tasukoaki. Bakara, tamoata bibia moarunga nge Nanaranga isumoaladi ka erumadi tasukoaki. Bokaibe tamoata bibia kaituka disoaki nge Nanaranga ka inagurakidi. 2 Tamoata naita tamoata bibia dimuamua ierekeikeidi nge Nanaranga kana inangai ka ierekeikei. Bokai ka tamoata naita bokai imuzimuzi nge nena-la ka iara-leualeuai. 3 Tamoata muzi uia diememaki nge tago iboadu tamoata bibia damamatakuridi. Tamoata muzi goalakadi diememaki ka masa damamatakuridi. Karere ki tago tamoata bibia kama-matatakuridi? Tago karere nge muzi uia kamaememaki be ono di ara-ming darakerakeaki. 4 Maka ma di nge Nanaranga malipilipi kana, be kam dadumaduma-kaming kana ka

* 12:19: Diut 32:35 * 12:20: Pro 25:22. Muzingam uangadi ngaedi nge masa moatubu bokana ngadoki be ono daemaki be ilo ngabuiri. * 13:1: Tamoata bibia anua-lo, gauamang-lo be ‘sios’lo.

Nanaranga dimalipilipini. Ata muzi goalakadi ka kaememaki nge kama-matatakuridi, bakara kaiboang ono sururu dang-kaming kana nge dia-lo dieno. Di Nanaranga malipilipi kana, be di ka Nanaranga nama ratinga didokidoki be tamoata muzi goalakadi diememaki dianiandi.

⁵ Labu ngaena ka tamoata bibia erumadi kamasukoaki. Moaki sururu dang-kaming kana ka kamatakuridi ngena erumadi kasukoaki. Moaki. Erumadi kamasukoaki, maka ma nge kana iauia ka kaememaki.

⁶ Nge bokai ka ‘tagisi’ ipurapura. Maka ma tamoata bibia nge Nanaranga ka dimalipilipini be bong moarunga nge malipi ngaedi ka diememaki.

⁷ Bokai be rakana kata dikeliaki nge kamandia-ba: ‘tagisi’ dikeliaki nge kamandia-ba, ‘bisinisi’ neming-lo ‘tagisi’ dikeliaki nge kamandia-ba, muaka direre nge kamandia-ba, be aradi atabala kamananga kana direre nge aradi atabala kamananga.

Tamoata Moarunga Ba Kamababasakidi

⁸ Oti moakina-tina teke kam-lo ieno. Oti ngaena-la ka mara-ming bokaina-la ngaeneno: Kamaerereretaki. Tamoata naita tamoata ruanga irereretaki nge Nanaranga mata ne Moses Mata nena-lo dieno ka itagatagadia-uia. ⁹ Kita takaua Nanaranga mata ne bokai dipile, “Roti moaki kugamani.” “Moaki kuianako.” “Tamoata takaia kana ne kute nge moaki dokia kana be kumoatang.”* Mata ngaedi be kaba mata takadi nge mata-doi teke ngaena-lo tekenanadi

* 13:9: Eks 20:13-15, 17; Diut 5:17-19, 21

dipura, “Tamoata ruangam gororeretaki nem-la kurereretakiko bokana.”* ¹⁰ Tamoata naita tamoata ruanga irereretaki nge tago iboadu giriki teke ngaemakani. Bokaibe tamoata takadi reretakadi mata katagatagaia-ua nge Moses Mata ne ka kaemaki be dikalingo.

¹¹ Tamoata takadi reretakadi mata nge kamaememaki, bakara bong ngaedi kaituka dipurapura nge ilo-ming daniandi be bokai kamamuzi: Eno kamarokaki be kamamarang! Maka ma bong ono uketada dapura kana ambe isaringatina! Matamata be iloda dipile masa muku uananaka dasalaga kana, ata ambe isaringatina. ¹² Oabubu ambe saringatuka ngamanubu kana, be ariata isaringa. Bokaibe oabubu kana ne tarokaki, be kana ono ariata eunga nge tadokitate be tananga. ¹³ Muzinga-ming kamadoraki be adoado kamamuzimuzi, tamoata ariata malamakana-lo disukoaki bokana. Moaki kaepurapurari be kamuzi-ramoramo, be dang kakai kasingsing be kaboangboang. Pogiza-ramo mata be muzi ono maianga moaki katagatagadi. Moaki kaebulobulo be kaenama-rarataki ki kaemangazingazi. Moaki-tina. ¹⁴ Bokainatuka kamamuzimuzi: Kam ambe Tanepoa Iesus Kristus zaiza teke-ming. Bokaibe Kristus kamadoki be kusi-sili bokana kamanangai. Be muzi bokainaina: ilomingba-lo be muzi ono kusi-ming rerengadi katagatagadi be ono suri-ming diuiaua nge kusi-sili toirairadi bokana kamarokaki-tina.

14

* 13:9: Leb 19:18

Tamoata Takadi Moaki Kalilitidi

¹ Tamoata naita Kristus-lo lama unianga tago dikai nge kamadoki be kam bokana mara-ming ngasukoaki. Ata kana aluna-lo ilo bakara inanganangai nge moaki kasumbei. ² Bokainatuka mto: Tamoata teke lama unianga isumoalani be iboadu kana moarunga ngakangkang. Ata tamoata takaia lama unianga tago dikai uia bokana ngado tago ikangkang be dagurai-la ikangkang. ³ Bokai nge tamoata kangkang moarunga ikangkang nge moakina-tina itaguraki be tamoata kangkang moarunga tago ikangkang iduaposale. Be tamoata dagurai-la ikangkang nge tamoata kangkang moarunga ikangkang moaki bokai irai, “Ngara tago muzi iauia ka kuememaki.” Moakina-tina bokai ipile. Maka ma Nanaranga ambe tamoata ngae ne bokana idoki! ⁴ Bokai mtegi: Kaiko naita kata ka tamoata takaia malipilipi kana malipinga gorangaki dikaiboang ki tago? Biabiadia-la kana ka masa ngapile ngai malipinga kaiboangdi ki tago. Be malipilipi ngae nge ngakai-la be kana, bakara, Tanepoa ka ngadumai be ngakaiboang kana.

⁵ Kaba tonanga takaia memaki: Tamoata teke masa ngapile bong biabia ngae ka ara biabia be takadi iuasadi. Ata tamoata takaia masa ngapile bong bibia moarunga nge suridi tekedia-doi. Ngau urere kam teke-teke nge neming-la be iloming kamatekenanadi bong biabia nangatana-la ka kamatagatagai ki moarunga kamatagatagadi. ⁶ Bokainatuka-la, tamoata naita kata ilo itekenanai bong ngaenao Nanaranga ngarakerakeaki kana nge Tanepoa ara ka ngarakeaki kana ka

bong ngae inangai. Be kangkang nge bokainala, tamoata naita kangkang moarunga ikangkang nge Tanepoa ara-nao be ikangkang. Maka ma bong kangkang ngaedi ngakang kana nge Tanepoa ngaperui noko ngakang! Tamoata naita kangkang alu tago ikangkang nge Tanepoa ara-nao be tago ikangkang. Maka ma Tanepoa iperui kangkang bokainaina tago ikangkang! ⁷ Bakara, tago teke iboadu bokai ngapile, “Makare kateka-o nge ngau negu-la kana ka moauriuri usukoaki.” Be bokainatuka-la, tago teke iboadu ne matenga baituka ngabasaki. ⁸ Bokai be moauriuri makare kateka-o tasoaki nge Tanepoa kana ka tasoaki. Bokainatuka-la, bong tamate nge Tanepoa kana ka tamate. Bakara, moauriuri tasoaki ki tamate nge Tanepoa-doi tamoata be aine ne kaa. ⁹ Labu ngaena ka Kristus imate be kaba imauri. Bokai masa ngai moauriuri sukoaki be matedi Tanepoa nedi. ¹⁰ Bokai nge kaiko naita kata, bakara ka taritokam muzinga kuliliti be kupile soakinga digoala? Be kaiko, bakara ka taritokam kubibiraki? Maka ma kita moarunga nge Nanaranga ngado kana kaa! Aro tatui be giriki neda ngaliliti kana! ¹¹ Maka ma Nanaranga ‘Buku’ nena-lo bokai dieno,

“Tanepoa ipile, ‘Moimoina-tina ka upile kana ngae masa memaki be ngapura: Moarunga-biabia masa arogu tukudilo darokazokuria. Be moarunga masa mangata dapile ngau ka Nanaranga.’ ” (Ais 45:23)

¹² Bokai ka tamoata be aine moarunga masa kana moarunga diemaki nge Nanaranga darangakini.

Taritokam Moaki Kuemaki Be Itamong

¹³ Bokai nge giriki neming moakina-tina neming-la maraming kaliliti be kabibiraki. Moaki-tina. Ilo-ming bokai kamanangananga: Taritokagu moaki teke zalaka uono be ono ngatapulo, ki uemaki be Nanaranga rerenga tagadi ngasege. ¹⁴ Ngau Tanepoa Iesus-lo usukoaki be bokainatuka ukaua: Kana tago teke iboadu nena-ba ngabolo. Kana moarunga nge goagoaza-ba. Ata tamoata teke kana teke bolobolo kana irangaki nge ngaijala-lo ka ipile kana ngae bolobolo. ¹⁵ Kana teke kaiko kukangkang, ata taritokam tago ikangkang. Ata taritokam moanakongam tago ireretaki be kuaka-sururui nge ambe tago reretaka mata-lo ka kumuzimuzi. Bakara, Kristus taritokam ngae kana ka imate. Bokai be moaki moanakongamba ane be taritokam kugamani! ¹⁶ Bokai be kana teke ilo-ming dipile kam-lo iuia be iboadu kamaememaki nge moakina-tina kaemakia-ramo be ono tamoata takadi bokai darangaki, “Ngara muzi goalaka!” ¹⁷ Maka ma Nanaranga anua ne ono itanepoa labu nge tago moanako be dang sing kata. Tago-la! Nanaranga anua ne ono itanepoa labu nge mata adoadodi, ilo-uia be suri-uia. Mata adoadodi, ilo-uia be suri-uia nge Oli Spirit-lo ka dipurapura. ¹⁸ Bokai be tamoata naita muzi ngaedi itagatagadi be Kristus imalipilipini masa Nanaranga ngataguraki be ngasuri-uiataki, be tamoata moarunga masa tamoata iauia kana darangaki.

¹⁹ Bokai nge tapipi-tina be ilo-uia mata marada ngaeneno, be neda-la marada taka-kaikai-kita

be ono Nanaranga mata ne tagadi takauataki uia. ²⁰ Moaki kangkang-ba kanabe Nanaranga malipi ne gamanadi dipura. Kangkang moarunga iboadu kaniadi dapurapura. Ata kangkang kata kukani be ono tamoata takaia kuemaki be itapulo be giriki iemaki nge ambe kaiko giriki kuemaki. ²¹ Ngado kukangkang, ki dang kakai kusingsing, ki kana takadi kaoa kuememaki be ono taritokam itatamong be giriki iememaki nge moakina-tina kaba kuemaki. Kana ngaedi kaba tago kuemaki nge muzi adoado ka kuemaki. ²² Rakana kata ilom ipile be lama kunia uia nge Nanaranga-la kamru mara-mingru gonangai be ngaeno! Tamoata naita ilo ipile-tina kana iememaki ne mata-nao iuia be tago ono ne ilo sikita ikotoi nge suri dauiani! ²³ Ata kangkang ikangkani ilo iruatiki nge ambe nena-la ka giriki ono inangalako. Bakara, muzinga ngaedi nge tago lama unianga itagadi be imuzi. Bokai be kana moarunga tago lama uninga-lo ka dipura nge muzigoala.

15

¹ Kita lama uniangada dikai nge tamoata isi lama uniangadi tago dikai tadumadumadi be moatubu nedi tabazibazi-budu. Be moaki neda-la iloda taememaki be diuiuia. ² Kita teke-teke nge tamoata-ruanga ilodi taka-uiauiadi. Be kana taememakidi nge ono duma aniadi dapurapura. Bokai masa lama uniangadi dalaba be Nanaranga mata ne takauataki uia. ³ Bakara, Kristus nge tago ne kana ka ilo iaka-uiauiai. Tago-tina. Maka ma Nanaranga 'Buku' nena-lo bokai rangaka ipura, "Tamoata diebuloniko nge

ebulongadi oguo dibala.”* 4 Pile moarunga toira be Nanaranga ‘Buku’ nena-lo geretadi dipura nge dasule-kita kana ka geretadi dipura. Tago ramoramo-ba ka geretadi dipura. Pile ngaedi ka dira-kita malielie-ba be moatubu tadokidoki, be didumaduma-kita be Nanaranga mata ne tagadia-lo takaikai. Bokai masa sakuli-o be kana moarunga tadoki kana be Nanaranga irangaki-kita nge tararapung be tasoaki. 5 Nanaranga ka iememaki-kita be malielie-ba be moatubu tabaz-ibazidi be ono iaka-kaikai-kita. Bokai be ngai iboadu ngaduma-kaming be ilo-ming tekedia-doi be ono Kristus Iesus kamatagatagai. 6 Bokai masa ilo-ming tekedidi, be aoa-ming tekedidi ane be Tanepoa neda Iesus Kristus Nanaranga ne be Tama kamarakerakeaki.

7 Bokai be kam moarunga nge tarito-kaming kamarereretakidi be kamadokidokidi, Kristus-la idoki-kaming be ono Nanaranga ara rakeaka ipura bokana. 8 Bokainatuka mpile be kamakaua: Nanaranga Kristus inepi be ungguma Iuda malip-ilipi kandi ipura, be nge ono kaua-tina uia ipura pile toira Nanaranga iemaki nge moimoi. Bokai imuzi be Nanaranga pile moimoibe kalingodi Iuda tubudi Abaram, Aisak be Zekop iemakadi nge iemaki be dikalingo. 9 Labu takaia bokai ono imuzi nge bokai: Ungguma Takadi iboadu Nanaranga ara atabala-tina danangai, bakara di Nanaranga ilo-taga ne didoki be. Nanaranga-la ‘Buku’ nena-lo dieno bokana,
 “Labu ngaenao ka masa Ungguma Takadi maradi mrakeakiko. Ngau masa aram-o be rang

* 15:3: Sam 69:9

ono aram rakeaka ipurapura mdokiniko.”
(2 Sam 22:50; Sam 18:49)

¹⁰ Be Nanaranga ‘Buku’ ne kaba bokai ipile,
“Kam Ungguma Takadi, Nanaranga ungguma ne
idokidi be inangadi zaiza suriming dauia!”
(Diut 32:43)

¹¹ Kaba pilenga takadi bokai dieno,
“Kam Ungguma Takadi moarunga, Tanepoa ka-
marakeaki! Tamoata be aine moarunga,
kamarakeaki!” (Sam 117:1)

¹² Aisaia kaba pile ngaedi bokai ibatadi,
“Zesi tubu alalauri teke masa ngapura.
Ngai masa naguraka ngapura be
Ungguma Takadi ngatanepoadi. Be masa
ilodi moarunga ono danangalako be
darapurapu.” (Ais 11:10)

¹³ Nanaranga maka rapu ngae labu iboadu
lama uninga neming ngadoki be ono suri-uia
be ilo-uia ngang-kaming be iloming-lo dakauri.
Bokai masa Oli Spirit kaiboang ne ane be ka-
masukuli be kana maka Nanaranga ngang-kita
kana nge kamararapung.

¹⁴ Taritokagu negu, ngau negu-la kilalan-
gagu unanga-tina muzi uia kam-lo dikauri-tina.
Bokaibe kua kam-lo dikauri be iboadu neming-
la mara-ming tamoata takadi kamasulesledi.

¹⁵ Ata pile alu makare ugere-kaming nge pile
kaiboangdi ane be ugere-kaming. Nge ono milo-
kauakaming kana ka bokai ugere. Labu ono
bokainatuka ugere nge Nanaranga ilo iuiataka
be malipi bibia ngaedi iana, ¹⁶ be Kristus Iesus
malipilipi kana upura be Ungguma Takadi mali-
pidi kana. Ngau tamoata Nanaranga ditabatabai

bokana umalipilipi be Pile Uia Nanaranga-lo be ipura nge mangata urarangaki. Bokai masa Ungguma Takadi nge Nanaranga tabataba ne bokana dapura be ngareretakidi be ngadokidi. Oli Spirit ka Ungguma Takadi ngadokidi be Nanaranga ngatabangakidiani kana.

¹⁷ Ngau Kristus Iesus ara-nao be malipi Nanaranga uememakini nge usuri-uiataki. ¹⁸ Ngau mkai-tina be kana tekena-la ka mrangaki kana. Kana ngae nge bokai: Kristus inepia be umalipini be ono Ungguma Takadi udumadi be Nanaranga dilongori be pilenga ditagatagadi. Malipi ngaedi nge pile uradi be kilala kaiboangdi Kristus iana ane be uememaki. ¹⁹ Be kilala kaiboangdi be kilala Nanaranga-la iboadu ngaemaki ane, be Oli Spirit kaiboang ne ane be malipi uememaki. Ierusalem anua-lo be utui be ulako Ilirikum kabalolo nge Pile Uia ono Kristus rangaka ipura nge eremoarunga be mangata urangaki. ²⁰ Rerengagu biabia-tina nge bokai: Urere-tina mialale be ege Kristus isi tago dilongorakia-lo Pile Uia mangata mrangaki. Ngau tago urere mialale be tamoata takaia ariri ambe itanomia-lo pera mkeli. ²¹ Ngau urere Nanaranga-la ‘Buku’ ne ipile bokana muzi, “Tamoata rangguma rangaka tago dilongo masa kaba daita. Be tamoata rangguma tago dilongo masa dakaua.”*

Pol Ilo Ilemenaki Be Rom Ngalako Kana

²² Labu ngaenao ka bong kokoko-tina mpurakaming kana urere, ata kana alu zala dionono be tago upurapura. ²³ Ata kaituka ambe kaba

* 15:21: Ais 52:15

egedi ngaedia-lo malipi negu dimanubu. Barasi kokoko-tina urere-tina mpura-kaming kana ²⁴ be nge kodeka Spen mlakolako masa makara mpura. Be masa makara muku sakeming-o msoaki be ono muku surigu dauia. Be Spen mlako kana masa kamadumaia. ²⁵ Ata kaituka-tina nge Nanaranga tamoata ne Ierusalem-lo malipi nedi tekedi memaki kana be makara mlako kana. ²⁶ Malipi negu nge bokai: Masedonia be Gris tamoata be aine nge ilodi diuia-tina be tabataba dinanga be ono Nanaranga tamoata be aine ne kana nedi tagotago Ierusalem anua-lo dinangadi. ²⁷ Di nedia-la be disumoala ka didumadi. Ata nge iuia didumadi, bakara Iuda duma nedia-lo ka Kristus ruku dilongo. Bokai be dikatungadi bokana nge kateka kana Nanaranga iandi ane duma diandi. ²⁸ Bokai be malipi ngaedi mambuaki be 'mone' moarunga diana Ierusalem-lo miandi masa Spen mlakolako be makara mpura. ²⁹ Bong makara upura nge ngau ukaua, masa Kristus marou ne ere-moarungadi zaiza be makara mpura.

³⁰ Taritokagu, Tanepoa neda Iesus Kristus aranao be Oli Spirit reretaka nena-lo ngau urere-tina bokainatuka kamamuzi: Eung negu ngaena-lo nge kamadaitina-na be Nanaranga kamasin-aunau be ngadumadumaia. ³¹ Kamaraborabo be tamoata lama tago diuni Zudea kaba-lo masa tago dasaringaia, be Nanaranga tamoata be aine ne masa malipi negu 'mone' ubudinaki be miandi kana nge Ierusalem anua-lo dareretaki be dadoki. ³² Bokai masa surigu dauia-tina, be Nanaranga irere masa mpura be mte-

kaming be surigu dauia be ono kaniagu daboana.
³³ Nanaranga maka ilo-uia labu nge iboadu sakeming-o ngasukoaki. Moimoi.

16

Pol Suri-uia Ne Tamoata Teke-teke Inangadi

¹ Marauda iauia ara Pibi ambe luma-mingo mnangai kana. Ngai 'sios' Senkria anua-lo imalip-ilipini. ² Ngai tamoata kokoko-tina duma biabia iandi, ngau zaiza be. Bokaibe Tanepoa aranao be kamadoki, Nanaranga tamoata ne dimuz-imuzi bokana. Be duma bakarairai irere nge kamadumaia-ba.

³ Suri-uia negu Prisila be Akuila unanga-diaru. Diaru nge Kristus Iesus malipi nena-lo kimalipilipi-buduto. ⁴ Diaru ngau kanabe damateru kana direreru. Bokaibe tago ngaula ka uperu-diaru. Ungguma Takadi 'sios' nedi moarunga diperu-diaru be. ⁵ 'Sios' maka pera kandiarua-lo diepurapurari nge suri-uia negu unangadi. Ruangagu iauia-tina Epenetas suri-uia negu unangani. Esia kaba-lo nge ngai ka matamatanatuka Kristus lama iunani. ⁶ Suri-uia negu Maria unangani. Ngai kam kanabe malipi bibia-tina iemaki. ⁷ Suri-uia negu Andronikus be Zunias unanga-diaru. Diaru nge Iuda-ruangagu be uaura pera-lo kisoaki-buduto. 'Apostel' malipi-lo nge ara-diaru otioti be moarunga-tina dikauataki-diaru. Diaru ka Kristus didokia-muaru, ngau alauri ka udoki. ⁸ Suri-uia negu Ampiliatus unangani. Tanepoa

ara-nao be ngai nge ruangagu iauia-tina. ⁹ Suriuia negu Ebenas be Stakis unanga-diaru. Ebenas nge malipilipi-budu ruangada Kristus malipi nena-lo, be Stakis nge ruangagu iauia. ¹⁰ Suriuia negu Apeles unangani. Ngai Kristus malipi nena-lo sururu idoki be ikaiboang-la be isoaki. Aristobulus dara ne be moarunga pera kanana-lo disukoaki nge suri-ua negu kamandi. ¹¹ Suriuia negu Erodien unangani. Ngai Iuda-ruangagu kata. Narsisus dara ne be moarunga pera kanana-lo Tanepoa ara-nao disukoaki suri-ua negu unangadi. ¹² Suri-ua negu Tripina be Triposa unangadi. Aine ngae-diaru nge Tanepoa malipi ne bibia-tina diemakiru. Ruangagu iauia Persis suri-ua negu unangani. Ngai aine teke Tanepoa malipi ne bibia-tina iemaki. ¹³ Suri-ua negu Rupus unangani. Ngai nangaia ipura be Kristus malipi ne bibia-tina iemaki. Tina nge ngau tinagu be. ¹⁴ Asinkritus, Pelegon, Emes, Patrobas, Ermes be taritokada disukoaki-budu nge suri-ua negu unangadi. ¹⁵ Suri-ua negu Pilologus, Zulia, Nereas marau diaru, Olimpas be Nanaranga tamoata be aine ne disukoaki-budu nge unangadi. ¹⁶ Neming-la suri-ua kamaeani be taritokatoka-tina bokana kamaeadoraki. Kristus 'sios' ne moarunga suri-ua nedi dinanga-kaming.

¹⁷ Taritokagu negu, ngau bokai uakoro-kaming: tamoata maka kuara mara-ming dinanganan-galako be ono didua-raramoaki-kaming, be zala dionono be ono sule aniaming ipura tago katagagai nge kamatetedia-tina uia. Moakina-tina kasaringadi. ¹⁸ Tamoata kana bokainaina diememaki nge tago Tanepoa neda Kristus ka

dimalipilipini. Tago-la. Nedia-la dabulikidi ilodi dianiandi ka bokai dimuzimuzi. Pilengadi momona ane be diniu-korikori be ono tamoata girikidi tagotago dibobolesidi. ¹⁹ Moarunga ambe dilongo kam Kristus pilenga kalongo be katagadi. Bokaibe kam kanabe surigu diuia-tina. Ngau urere kana uia nge kamakauataki, be giriki moaki teke omingo ilako.

²⁰ Nanaranga maka ilo-uia labu masa saringatuka ae-ming babadi erumadi ka Satang ngaduaposaki.

Tanepoa Iesus marou ne tadokidoki-ba iboadu kam-lo daeno.

²¹ Malipilipi-budu-ruangagu Timoti suri-uia ne inanga-kaming. Be Iuda-ruangagu Lusius, Zeson be Sosipater suri-uia nedi dinanga-kaming be. ²² Ngau Tertius, Pol pilenga ngaedi ugeregere nge suri-uia negu Tanepoa ara-nao be unanga-kaming. ²³ Gaius suri-uia ne inanga-kaming be. Tamoata ngae nge pera kanana-lo ibagabagaiaulako be iadoadorakau-tina. Tago ngau-la. Tamoata be aine 'sios' ngaena-lo disoaki nge iadoadorakidi be. Erastus be taritokada Kuatus suri-uia nediaru dinanga-kaming be. Erastus nge Rom anua 'mone' ne moarunga idokidoki be iadoadoraki.

[²⁴ Tanepoa neda Iesus Kristus marou ne tadokidoki-ba iboadu kam-lo daeno. Moimoi.]

²⁵ Nge kodeka Nanaranga ara atabala-tina tanangai! Pile Uia ngau mangata urangarangaki ane be iemaki-kaming be iloming-lo kakaiboang, be iboadu ono Kristus kamatagai. Pile Uia ngae nge Iesus Kristus rangaka. Toira be

imai Nanaranga pile ne tago mangata inanga. Zumzumkaki dieno, ata ambe mangata inanga be longo ipura. ²⁶ Ata kaituka ambe 'propet' gerengadia-lo be kana moimoi be kalingodi nge ambe mangata dipura. Nanaranga nemkusoaki isukoaki ka ipile be ungguma moarunga dikauataki. Bokai masa ungguma moarunga lama dauni be Nanaranga pilenga datagatagadi. ²⁷ Iesus Kristus ara-nao be Nanaranga tekenala be ngaia-la ka kauakaua nge bokaina-la ara atabala-tina nangaia ngapurapura! Moimoi.

Testamen Oauoau
The New Testament in the Manam Language of Papua
New Guinea

Nupela Testamen long tokples Manam long Niugini

copyright © 1996 Papua New Guinea Bible Translation Association

Language: Manam

Translation by: Wycliffe Bible Translators

This translation is made available to you under the terms of the Creative Commons Attribution-Noncommercial-No Derivatives license 4.0.

You may share and redistribute this Bible translation or extracts from it in any format, provided that:

You include the above copyright and source information.

You do not sell this work for a profit.

You do not change any of the words or punctuation of the Scriptures.

Pictures included with Scriptures and other documents on this site are licensed just for use with those Scriptures and documents. For other uses, please contact the respective copyright owners.

2016-08-30

PDF generated using Haiola and XeLaTeX on 4 Mar 2023 from source files dated 9 Oct 2020

3f31539d-0155-5160-a99e-2a9707974158